

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**«ПЕРСТЕНЬ ГАННИ БАРВІНОК» І. КОРСАКА ЯК ІСТОРИКО-
БІОГРАФІЧНИЙ РОМАН**

Виконала: студентка магістратури, групи 8.0358-з/у
спеціальності 035 «Філологія»
освітньої програми «Українська мова та література»
спеціалізації 035.01 «Українська мова та література»

_____ Ю. С. Гіренко

Керівник доцент, к. філол. н. _____ Н. В. Горбач

Рецензент доцент, к. філол. н. _____

ЗАПОРІЖЖЯ
2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет: філологічний

Кафедра: української літератури

Рівень вищої освіти: магістр

Спеціальність: 035 «Філологія»

Освітня програма: Українська мова та література

Спеціалізація: 035.01 «Українська мова та література»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри української
літератури

_____ доцент Н. В. Горбач
«26» жовтня 2018 р.

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу магістра

Гіренко Юлії Сергіївни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: «Перстень Ганни Барвінок» І. Корсака як історико-біографічний роман.

керівник проекту Горбач Наталя Вікторівна, к. філол. н., доцент

затверджені наказом ЗНУ від «24» травня 2019 року № 782-с

2. Строк подання студентом роботи: 17.12.2019

3. Вихідні дані до роботи: роман І. Корсака «Перстень Ганни Барвінок»; літературознавчі праці С. Аверинцева, І. Акінішиної, А. Галича, О. Галича, О. Дацюка, О. Єременко, С. Єфремова, І. Клеймьоновой, А. Кулик, А. Меншій, Л. Мороз, О. Пилипенко, В. Подзігун, М. Слабошницького, Л. Томчук, Т. Черкашиної, А. Черниш й ін.

4. Перелік питань, що їх належить розробити:

1. Генологічні аспекти історико-біографічного роману.

2. Жанрова природа роману І. Корсака «Перстень Ганни Барвінок».

3. Персонажна сфера твору.

4. Художня антропологія образів Ганни Барвінок та Пантелеймона Куліша.

5. Реальні історичні особи як другорядні персонажі твору.

6. Епізодичні персонажі як результат авторського вимислу.

5. Перелік графічного матеріалу _____

6. Консультанти з роботи, із зазначенням розділів, що їх стосуються

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
<i>Вступ</i>	Горбач Н. В., доцент	<i>07.10.2018</i>	<i>07.10.2018</i>
<i>Розділ 1</i>	Горбач Н. В., доцент	<i>30.11.2018</i>	<i>30.11.2018</i>
<i>Розділ 2</i>	Горбач Н. В., доцент	<i>27.01.2019</i>	<i>27.01.2019</i>
<i>Розділ 3</i>	Горбач Н. В., доцент	<i>15.12.2019</i>	<i>15.12.2019</i>
<i>Висновки</i>	Горбач Н. В., доцент	<i>25.12.2019</i>	<i>25.12.2019</i>

7. Дата видачі завдання: *07.09.2018***КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН**

№ з/п	Назва етапів роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітки
1.	<i>Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії</i>	<i>вересень 2018 року</i>	<i>Виконано</i>
2.	<i>Добір фактичного матеріалу</i>	<i>жовтень – листопад 2018 року</i>	<i>Виконано</i>
3.	<i>Написання вступу</i>	<i>грудень 2018 року – січень 2019 року</i>	<i>Виконано</i>
4.	<i>Написання першого розділу</i>	<i>лютий – березень 2019 року</i>	<i>Виконано</i>
5.	<i>Написання другого розділу</i>	<i>квітень – травень 2019 року</i>	<i>Виконано</i>
6.	<i>Написання третього розділу</i>	<i>вересень – жовтень 2019 року</i>	<i>Виконано</i>
7.	<i>Формулювання висновків</i>	<i>листопад 2019 року</i>	<i>Виконано</i>
8.	<i>Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії</i>	<i>грудень 2019 року</i>	<i>Виконано</i>
9.	<i>Захист</i>	<i>січень 2020 року</i>	

Студент _____ Ю. С. Гіренко
(підпис) (ініціали, прізвище)Керівник _____ Н. В. Горбач
(підпис) (ініціали, прізвище)**Нормоконтроль пройдено**Нормоконтролер _____ О. А. Проценко
(підпис) (ініціали, прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра «“Перстень Ганни Барвінок,, І. Корсака як історико-біографічний роман» містить 62 сторінки. Для виконання роботи опрацьовано 61 джерело.

Мета роботи полягає в аналізі роману І. Корсака «Перстень Ганни Барвінок» як історико-біографічного твору.

Для досягнення мети було вирішено комплекс **завдань**:

- охарактеризовано теоретичні аспекти історико-біографічного роману;
- визначено жанрові маркери історико-біографічних творів;
- систематизовано образи персонажів у романі (історичних, вигаданих осіб);
- виявлено індивідуальні особливості художнього трактування історичних персонажів роману;
- досліджено специфіку моделювання вигаданих образів у романі;
- узагальнено суть дослідження.

Об’єкт дослідження: роман І. Корсака «Перстень Ганни Барвінок».

Предмет дослідження: жанрова природа, образи реальних і вигаданих персонажів роману І. Корсака «Перстень Ганни Барвінок».

Методи дослідження. Під час роботи типологічний метод сприяв розкриттю теоретичних понять, необхідних для розуміння історико-біографічних романів. Культурно-історичний метод застосовано для вивчення духу епохи й умов, що формували персонажів твору. Використано біографічний метод, що дозволив простежити характеротворення П. Куліша та Г. Барвінок у романі.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що розглянуто жанрові параметри та персонажну систему роману І. Корсака «Перстень Ганни Барвінок».

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані при вивченні творчості П. Куліша та Г. Барвінок, при дослідженні проблем літератури факту й вимислу, при написанні наукових досліджень із проблем історико-біографічної прози.

Ключові слова: ЖИТТЄПИС, БІОГРАФІЯ, ОБРАЗ, ПЕРСОНАЖ, РОМАН, ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНИЙ РОМАН.

ABSTRACT

Master's qualification work «“The Ring of Hanna Barvinok,,» by I. Korsak as Biographical Historical Novel» consists of 62 pages. To perform the work 61 scientific sources were treated.

The aim of the work: to analyze I. Korsak's novel «The Ring of Hanna Barvinok» from the point of view of historical and biographical interpretation.

To perform this work the following tasks were done:

- was described theoretical aspects of the historical-biographical novel;
- was identified genre markers of historical and biographical works;
- was systematized images of characters in the novel (real historical, occasional fictitious persons);
- was revealed individual features of artistic interpretation of historical characters of the novel;
- was investigated the specific simulation of artistic images in the novel;
- was summarized the essence of the study.

The object of study: the novel of I. Korsak's «The Ring of Hanna Barvinok».

The subject of study: the historical basis of image of real and fictional characters in the system in the investigated novel.

Research of methods. In the work of literary-historical and comparative-typological methods and descriptive analytical method are realized which allowed to analyze the material.

The scientific novelty of the work was were outlined the genre parameters of the novel; were systematically considered the characters of I. Korsak's novel «The Ring of Hanna Barvinok».

The scope of the work is that its materials can be used in writing methodological manuals that will relate to biographical literature, in the study of the problems of the literature of fact and fiction, in the preparation of lectures, seminars and special courses on the history of Ukrainian literature of the XXI century.

Key-words: GENRE FORM, BIOGRAPHY, IMAGE, CHARACTER, NOVEL, HISTORICAL AND BIOGRAPHICAL NOVEL.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ГЕНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНОГО РОМАНУ.....	11
РОЗДІЛ 2. ЖАНРОВА ПРИРОДА РОМАНУ І. КОРСАКА «ПЕРСТЕНЬ ГАННИ БАРВІНОК».....	25
РОЗДІЛ 3. ПЕРСОНАЖНА СФЕРА ТВОРУ.....	33
3.1. Художня антропологія образів Ганни Барвінок та Пантелеймона Куліша.....	34
3.2. Історичні особи як другорядні персонажі твору.....	43
3.3. Епізодичні персонажі як результат авторського вимислу.....	50
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сьогодні значний інтерес викликає документальна й художньо-документальна література. В основі історичної чи біографічної прози лежать життєписи реальних постатей, факти, документальні свідчення, які чітко вказують на домінуючі ознаки жанру. Історичні події неодноразово трактувалися й кожне нове покоління намагалося вкласти власний зміст у розуміння минулого. Художня система біографічного твору включає реальних історичних осіб – це люди з різних сфер суспільно-політичного чи культурно-мистецького життя, які можуть набувати неоднакових біографічних інтерпретацій із-за наявності документальних свідчень.

На сьогодні в українському літературознавчому дискурсі розглядаються трансформовані історії відомих і видатних осіб. Рушійним чинником для розвитку історико-біографічної прози є зацікавленість у цьому не лише конкретної особи, але й значної частини суспільства.

Біографія реалізується в узвичаєних жанрах епосу (роман, повість, оповідання тощо). У художній біографії як художньому творі, в якому відображено етапи життя видатної особистості з поєднанням реальних фактів і вірогідної вигадки, різнобічно розкриваються образи видатних осіб. Важливо розрізнити художню біографію та квазібіографію (послугується значною часткою вимислу, не містить фактажу).

Питаннями художньо-біографічної прози займаються І. Акіншина [2, 3], А. Галич [8], І. Данильченко [11], О. Дацюк [12], Л. Мороз [33]. О. Галич на сьогодні є найавторитетнішим дослідником із біографістики в українському літературознавстві [8]. Такі науковці, як О. Кіт [18], В. Марінеско [30] та ін. паралельно з поняттям «художня біографія» розглядають «літературну біографію», А. Черниш розглядала художні біографії М. Слабошпицького як особливий метажанровий різновид [57].

Т. Черкашина вперше ввела в літературознавчий обіг поняття «біографічна лакуна», «біографічна мозаїка», «змістовно-сміслові художні біографії», «формалізовані життєписи» [55, с. 5]. А. Кулик стверджувала, що на позначення художньо-біографічного канону в сучасному українському літературознавстві використовують терміни «художня біографія», «художньо-біографічна проза», «життєпис», «художній життєпис», «біографіка» [26, с. 108], проте жанрові особливості біографічних творів досі залишаються нерозглянутими.

Серед масиву біографічних романів простежується тенденція до зображення життя й творчості митців слова, наприклад, твори В. Врублевської «Шарітка з Рунгу» (про Ольгу Кобилянську), В. Єшкілева «Усі кути Трикутника» (Григорія Сковороду), З. Легкого «Се мого серця драма» (Івана Франка), С. Процюка «Маски опадають повільно» (Василя Стефаника), «Чорне яблуко» (Архипа Тесленка), «Троянда ритуального болю» (Володимира Винниченка), Барбари Редінг «Безумці. З історії кохання Михайла Коцюбинського та Олександри Аплаксіної». Вирізняється й роман І. Корсака «Перстень Ганни Барвінок» (про Лесю (Олександрю) Білозерську, у заміжжі Олександрю Куліш).

Б. Грінченко в «Літературно-науковому віснику» за 1898 р. подав біографію та характеристику прозового доробку Ганни Барвінок, назвавши свою працю «Поет жіночого горя : О. М. Кулішева [Ганна Барвінок]». Наша сучасниця й засновник міжнародного благодійного фонду Пантелеймона Куліша Л. Оленівська написала роман і підготувала кіносценарій про письменницю під назвою «Жінка з іменем квітки».

На творчу спадщину Ганни Барвінок у різний час звертали увагу С. Єфремов [16], О. Пилипенко [39], В. Подзігун [40], Л. Томчук [51] й ін.

Творчість І. Корсака залишається малодослідженою в сучасному літературознавстві. Чимало є рецензій С. Григоренка [10], С. Короненко [23], В. Коскіна [25], М. Слабошпицького [46, 47, 48], які стосуються стильової манери письменника. А. Галич розглянув портрети (зовнішність) реальних

осіб у творі І. Корсака «Перстень Ганни Барвінок» [6]. Актуальність нашого дослідження зумовлена потребою виявлення історичної і художньої правди, домислу й вимислу щодо опису реальних історичного персонажів в романі І. Корсака «Перстень Ганни Барвінок».

Мета роботи полягає в історико-біографічному трактуванні роману І. Корсака «Перстень Ганни Барвінок».

Досягнення мети передбачає вирішення комплексу **завдань**:

- охарактеризувати теоретичні аспекти художньої біографії в руслі художньо-біографічної прози;
- визначити жанрові маркери історико-біографічних творів;
- систематизувати образи персонажів у романі (історичних, вигаданих осіб);
- виявити індивідуальні особливості художнього трактування історичних персонажів роману;
- дослідити специфіку моделювання вигаданих образів у романі;
- узагальнити суть дослідження.

Об’єкт дослідження: роман І. Корсака «Перстень Ганни Барвінок».

Предмет дослідження: жанрова природа, образи реальних і вигаданих персонажів роману І. Корсака «Перстень Ганни Барвінок».

Методи дослідження: під час роботи типологічний метод сприяв розкриттю теоретичних понять, необхідних для розуміння художньої біографії. Культурно-історичний метод застосовано для вивчення духу епохи й умов, що формували персонажів твору. Використано біографічний метод, що дозволив простежити характеротворення П. Куліша та Г. Барвінок у романі.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що розглянуто жанрові параметри та персонажну систему роману І. Корсака «Перстень Ганни Барвінок».

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані при вивченні творчості П. Куліша та Г. Барвінок, при

дослідженні проблем літератури факту й вимислу, при написанні наукових досліджень із проблем історико-біографічної прози.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків (4 сторінки), списку використаних джерел (61 найменування, подане на 6 сторінках).

РОЗДІЛ 1

ГЕНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНОГО РОМАНУ

Зміна епох впливала на зміни в літературному житті суспільства. Але біографія завжди була в центрі уваги письменників і науковців. Вона набувала популярності, з часом відходила у забуття, але знову ставала об'єктом уваги письменників та вчених. Будь-яка історична епоха має власні акценти, оповідає про непересічних і видатних постатей. Кожен етап у ній сповнений певною атмосферою, ідеями, формуванням самосвідомості й духовних надбань, які переходять із покоління в покоління, але, вносячи нові ціннісні орієнтири.

Варто наголосити, що входження в історичний контекст є важливим пунктом для бачення взаємозв'язку культури й інтелекту, які проникали в народні маси й здобували там широке судження. Історичний процес і художня практика доводять, що синтез історико-біографічних романів є можливим, а тому чіткого розподілу між історико-біографічними й історико-художніми творами не існує. Симптоматична тенденція епох впливала на зміни в літературному житті суспільства. Стильовий ключ історико-біографічної прози прихований у єдності пам'яті, що закарбована в документах і пошуком біографічного матеріалу з різних матеріальних і нематеріальних джерел.

Біографія завжди була в центрі уваги письменників і науковців. Звісно, що вона набувала популярності, з часом відходила у забуття, проте знову ставала об'єктом уваги письменників та вчених.

Жанрове визначення біографічного роману має чимало варіантів, які відображають часто майже невловимі нюанси їх змісту й форми: біографічний роман-дослідження, біографічний роман-монтаж, біографічний пунктирний роман, документально-біографічний роман-дослідження, документальний роман-донос, документальний роман-дослідження, історико-документальний роман, роман-колаж, роман-пошук, роман-реконструкція,

роман у документах, автобіографічний містичний роман-пошук, автобіографічний роман в оповіданнях,.

Трапляються також такі жанрові визначення, що містять у собі поєднання двох зовсім різних рівноправних жанрових форм: роман-есе, роман у листах, епістолярний роман, мемуарний роман, роман-репортаж, роман-заповіт, роман-щоденник, роман-сповідь. Інколи жанрове визначення постає досить складним і багатослівним, що також не додає йому термінологічної чіткості: науково-художньо-публіцистичний роман-дослідження, життєво-філософський роман-дослідження, роман у біографічних епізодах, панорамний роман-есе. Існують й інші жанрові назви біографічного роману: белетризований роман, роман про пошук, роман-ретроспекція, роман-мозаїка, роман-суперечка, роман-рукопис, тощо. Часом семантика жанрового визначення постає досить далекою від існуючих жанрових форм, наприклад, книга фактів, наукове вчене дослідження, книжка пошуків, літературознавчий пошук слідами героя.

Щоправда, досить часто згадані вище терміни на позначення жанрових форм є авторськими жанровими новотворами. Здавалося, в тому, що окремі автори документальних творів, розуміючи складність жанрового визначення написаного ними твору, вдаються до вигадування жанрових термінів, нічого погано немає, адже письменник шукає адекватну назву для свого дітища. Однак, коли на порубіжжі XX–XXI ст. кількість подібних визначень досягла неймовірної кількості, це стало гальмувати розвиток науки. До того ж, часто типологічно схожі жанрові форми мають різне найменування, що лише заплутує дослідників, ускладнює термінологічні пошуки.

Процес написання історико-біографічного твору є складним і цьому є пояснення. Слід віднайти правильні пропорції змішування фактичного й художнього аспекту, але так, щоб не переважала фактографічність і не зашкодила художності твору, бо тоді отримаємо документальну біографію. Якщо ж біограф переслідуватиме передусім художню мету, не дотримуючись

фактів життя реальної історичної особи, то виникне історичний роман. Тому митець буде вільним у відборі матеріалів і засобів їх поєднання.

Історико-біографічний нарратив є оригінальним явищем у літературознавстві. Насамперед тому, що це своєрідний художній діалог епох і культур. Цей діалогізм забезпечує його пластичність і необхідність у літературному процесі. Художня біографія, на наш погляд, є найвищим виразником внутрішнього, а тому формування сюжету твору підпорядковане не хронології, а й логіці психолого-естетичного компоненту. Саме історико-біографічна проза забезпечує художній діалог епох і культур.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття характеризується появою цілеспрямованого вивчення особливостей А. Меншій розкрила співвідношення об'єктивного та суб'єктивного в історико-біографічних романах Ю. Хорунжого. Однак навіть новітні ґрунтовні дослідження містять суперечливі погляди на питання розвитку біографічної прози, її місця в структурі художньої літератури.

Сучасна дослідниця художньо-біографічної прози в українському літературознавстві Т. Черкашина при аналізі тексту орієнтується на той факт, що «художньо-біографічна проза як різновид художньої літератури відноситься до проміжних родо-жанрових утворень та поєднує в собі риси художності й документальності» [55, с. 6]. На сьогоднішньому етапі розвитку художньо-біографічна проза розглядається за трьома основними напрямками: «вивчення історії й теорії художніх життєписів, а також її соціологічних характеристик» [55, с. 7].

Історія античного періоду поповнилась іще на такий жанр, як життєпис. С. Аверинцев виокремив такі два типи:

гіпомнематичний, що містив якомога повніший фактаж про походження персонажа, його здоров'я, чесноти й вади, симпатії та антипатії, смаки і звички, а також коротку розповідь про події життя і докладнішу – про характер його смерті; до всього цього додавали перелік анекдотів і

«достопам'ятних висловлювань», а отже, довідковість брала верх над оповідністю, «інформація» – над «розповіддю»;

- 1) риторичний, у якому біографічний матеріал неодмінно проходить емоційно-оцінний відбір, внаслідок якого з'являється або «похвальне слово», або його протилежність – «ганьблення». Поруч із ними Плутарх своїми «Порівняльними життєписами» поставив новий тип біографії – моралістично-психологічний етюд, у якому з метою виразнішого змалювання людської душі, проведення певної моралістичної тенденції нерідко вдавався до художнього вимислу й домислу.

Біографічна література має сповідальний характер і тяжіє до філософичності. При цьому особи, зображені в таких творах, вирішують глобальні питання свого часу в контексті вічних тем. Також варто зазначити, що літературні біографії різних письменників суттєво відрізняються. Це проявлялося не тільки в індивідуальному характері письма авторів, у їхніх власних узагальненнях, але й у часі та місці написання, ставленні письменників до зображуваних ситуацій і подій.

Історико-біографічний жанр розвивався й у 1970–80-і роки. У біографічних романах такого типу письменники виявляють нове бачення історії, класичної спадщини і життя відомих людей, а також дослідницькі пошуки й експерименти у змалюванні історії і сучасності. Досліджуючи життя окремої видатної людини як частинки великого культурного полотна, автори-біографи відмовляються від позиції єдиного носія істини, пропонуючи альтернативні інтерпретації життя й творчості обраного митця, надають їм нового звучання, актуального для сьогодення.

Розкриваючи внутрішній світ героїв, письменники дбали про те, щоб їхні твори інакше сприймалися суспільством. Кут зору письменників розширювався на психологічну заглибленість і намагання зобразити процес творення митця, а також передати безпосередній зв'язок між реальними подіями і світорозумінням самого автора.

Достовірність подій у широкому розумінні – це те, що відповідає вимогам епохи, реаліям буття як філософської категорії. Інакше кажучи, це життєва істина, що включає в себе наші уявлення, погляди як на сучасне, так і на минуле – менш чи більш віддалене. Стосовно останнього говориться про правду історії або про історичну правду, яка під пером майстра слова стає правдою художньою.

У мистецькому творі історична істина не існує окремо від істини художньої. Про нерозривний діалектичний зв'язок між ними слушно писав дослідник великих форм української історичної прози. Якщо правильно сприймати історичну дійсність, то це допоможе яскравіше, в досконалих мистецьких формах відтворити її, тобто сприяє глибшому виявленню правди художньої. Вигадані факти, зазвичай, ведуть до девальвації художніх, а в художньо безпорядній, недосконалій формі неможливо висвітлити історичну істину на всю її глибину і багатоманітність: форма є змістовною. Тому в мистецькому творі існує цілісний у своїй єдності комплекс – правда історично-художня.

Глибоке опанування всіма аспектами історичної правди, пов'язане з постаттю митця, – найперша запорука досягнення і правди художньої. І навпаки, поверхове знайомство з цією правдою чи осягнення, нехай і докладне, лише окремих її сторін обертаються неминучими мистецькими втратами, більше того, стають непереборною перешкодою на шляху до творення художньої істини.

Першочерговою справою для письменника, який працює над художнім освоєнням минулого, є оволодіння історичною істиною. Безперечно, це справа дуже не проста. І не тільки з огляду на труднощі, пов'язані зі збиранням самого матеріалу. Річ у тім, що історична істина далеко не завжди лежить на поверхні, що документальні свідчення часом мають суперечливий, дезорієнтуючий характер чи просто кажучи не всю правду.

Дослідник В. Де Сола Пінто [61] наголошував на тому, що з розгалуженням різних релігійних течій, інтерес до внутрішньої природи

виникає в XVII столітті. Відтоді для опису людського життя почали застосовувати термін «біографія», але в англійській літературі.

Геніальним майстром біографії був А. Моруа. Він наголошував, що зображуючи героїв біографій, слід крізь купу матеріалів розгледіти унікальну особистість. На думку А. Моруа, «сучасна художня біографія – це еволюція людської душі, а форма біографії – не наукове дослідження, а витвір мистецтва слова, який, спираючись на наукові методи, відтворює життя, в цілому підкоряючись законам мистецтва» [цит. за : 18, с. 128].

Протягом другої половини XVIII ст. біографіка була частиною історичної літератури. Це було пов'язано з тим, що в її основі спочатку бачилося життя особи на тлі історії. Художня біографія стає частиною документалістики. Спільним елементом біографії та документальних творів є звернення до історичної пам'яті. Проте різною, за словами Т. Черкашиної, є «часова відстань, з якої реконструюються події минулого, відмінності можуть бути і в основному об'єкті зображення» [55, с. 140]. Вважається, що поки існує література факту, доти розвивається історична проза, в її руслі вибудовується художня біографія. Під художньою біографією розуміємо життєпис видатної особистості, в основу написання якого лягли документи та факти, які художньо доповнені авторською вигадкою. Автор біографічного тексту має бути не лише дослідником, а й аналітиком, психологом і вченим, щоб створити довершений художній твір.

І. Акіншина, досліджуючи становлення і розвиток художньої біографії, зазначила, що на межі XIX–XX ст. відбулося «зародження філософської школи біографії, поява трьох «модних» течій у біографіці: перша – пов'язана з психологічними концепціями З. Фройда; друга – сатирична, започаткована Л. Стречі; третя – масова, науково-популярна біографія» [3, с. 103], які дали поштовх для поглибленого вивчення біографічних текстів.

Біографія, ким би вона не була написана, – це ключ до пізнання реальної особи через документ. За словами В. Марінеско, «у кожному добу характер розвитку жанру літературної біографії визначали певні видатні

літератори, які не тільки намагалися зобразити життя конкретного індивіда, а й зрозуміти закони суспільного розвитку та еволюції цивілізації в тому вигляді, в якому вони втілились у цьому конкретному житті» [30, с. 20]. Видатні біографи намагалися шляхом «занурення» у приватне життя видатної особи з'ясувати її світогляд й аспекти формування творчого феномену. Так, Ш. Сент-Бев був переконаний: щоб відтворити портрет митця, необхідно «дотримуватись фактів, які підтверджують істину» [44, с. 30]. При цьому відбір осіб, які будуть у подальшому виконувати функції персонажів біографічного твору, вимагав детального аналізу й ретельного підходу.

Т. Черкашина доречно вказувала, що для вивчення біографічних текстів, необхідно послуговуватися такими термінами: ««біографіка» (на позначення сукупності творів художньо-біографічного спрямування), «біографістика» (термін, що охоплює історію, теорію й практику біографічного письма), «біографема» (у значенні «біографічний факт»), «біографічна лакуна» (на позначення недосліджених або маловивчених фактів життєдіяльності головного героя художнього життєпису) та «біографічна мозаїка» (тобто розпорошення розрізаних біографічних фактів сторінками вигаданої романізованої історії)» [55, с. 6]. Зазначені терміни є важливим інструментарієм під час опрацювання біографій, адже від точності термінологічного апарату залежить адекватність потрактування текстів.

На початку 90-х років ХХ століття, в часи розбудови України, відкривались нові художні форми історичного та біографічного змісту. Підтримуємо слова В. Марінеско: «одним з тих жанрів, що уможливило дослідженням тонкої грані між вигадкою й фактом, реальним та уявним, мімесисом і дієгезисом, є літературна біографія» [30, с. 20].

Питання про можливість історико-біографічного жанру є вагомим в українському літературознавстві. Специфіка жанру та творчого вимислу, домислу, майстерності викладу й художнього зображення набула широкого осмислення. О. Кіт, зважаючи на неузгодженість термінів «літературна» й

«художня» біографія в літературознавстві, зазначила: «художня біографія, що разом із біографіями науковою та науково-художньою є різновидом історико-біографічної літератури» [18, с. 128], а також допускає «концентрацію художнього домислу» [18, с. 128]. Хоча документ у художніх біографіях є фіксуючою частиною, з якої проглядається людина, виходячи з логіки фактів і подій життєвого шляху особи.

Постмодерна доба, характеризуючись розхитуванням жанрових канонів, інспірує появу різних моделей біографічного роману (з'являються романізовані біографії, романи-колажі, романи-притчі, романи-пошуки та ін., що свідчать про синтез і гібридизацію художніх текстів).

А. Черниш наголошувала, що в основу «роману-біографії (в тому числі і його різновидів – автобіографічного, психобіографічного, історико-біографічного тощо) закладена авторська гіпотеза-модель життя героя-прототипу, трансформована ідіомисленням письменника з огляду на специфіку художнього бачення й освоєння долі визначної особистості, художню перспективу олітературнення документальної основи та потребу-настанову-мотивацію в оприлюдненні авторських інтенцій» [57, с. 395]. Потрактування матеріалів біографій вимагає глибокої філософічності та вагомого підтексту, який би змушував звертатись до витоків психології особистості.

За таких умов потрібно розрізняти цікаву і нецікаву біографію, серйозну і розважальну. Письменники мають насамперед переплітати матеріали біографії в хронологічному порядку, щоб донести до реципієнтів логічну та впорядковану історію. Т. Потніцева стверджувала, що біографія – це «жанр, який постійно вислизає», і така невизначеність суттєво ускладнює розуміння «механізму зближення й віддалення біографії від інших жанрів». Незважаючи на жанрову розмитість, біографія належить до самостійних літературних форм, що «не розчиняється» [цит. за : 30, с. 21] ні в історіографії, ні в романістиці [цит. за : 30, с. 22]. Біографічні твори

потребують вивчення, щоб у подальшому не виникало проблем при визначенні теоретичної цінності такого роду текстів.

Надактуальними серед різних текстів художньої біографії є художня психографія та її різновид – автопсихографія (есе, авторефлексії, мемуаристика тощо). Ясна річ, що біографічне письмо засвідчує свій розвиток, який поєднує традиційні прийоми зображення з новими (детальне дослідження спадкових рис, важливу роль відіграє психосоматика та генотип, а потім трактують творчу манеру).

На думку В. Марінеско, «у процесі свого розвитку літературна біографія набувала різноманітних жанрових форм, збагачувалась новими художніми засобами» [30, с. 21], адже цього потребувала література, яка повинна була постійно знаходитись у пошукові різних форм вираження історичної ситуації. І. Акіншина доводила: «найпродуктивнішими жанровими формами художніх життєписів залишаються роман і повість» [2, с. 10]. Роман, як і повість, має розгалужений сюжет, здатний затримуватись у будь-якій епосі, а тому є зручною формою для акумуляції біографічних матеріалів. Біографічна інформація жанрово є різною, тож говоримо, що сучасна художня біографія потребує постійного осмислення, оскільки протягом тривалого часу перебуває у процесі пошуку та відбору нових форм і засобів, якими втілюватиметься задум письменника.

Розглядаючи художню біографію, А. Черниш в контексті наукових зацікавлень родо-жанровими проблемами, подала власне її формулювання. Дослідниця вважає художню біографію «наджанровим, або метажанровим, різновидом, що здатний акумулювати в собі здобутки потоків документального письма» [56, с. 395].

І. Акіншина, узагальнюючи жанрово-стильові особливості художньо-біографічної прози, писала: «під час аналізу художньо-біографічного твору постає своєрідний трикутник: зображувана реальна особа – автор твору, що веде мову про дану особистість – реципієнт твору, з яким пов'язана проблема читацької компетентності-некомпетентності при споживанні поданого

життєпису» [2, с. 5]. При цьому кожен із елементів трикутника має подвійну інтерпретацію й абсолютно по-різному розглядається: автор розшифровує з тієї інформації, яку має, проте читач розглядається опосередковано через авторські інтенції.

Т. Черкашина визначила художню біографію «як «поліфонічне» багатоголосе утворення, тісно взаємопов'язане з теорією художньої оповіді, докладно проаналізованої М. Бахтіним, російськими формалістами (зокрема Б. Ейхенбаумом і В. Шкловським), французькими наратологами та постструктуралістами (Р. Бартом, Ю. Крістєвою, Ж. Женеттом, Ж. Деррідою, А.-Ж. Греймасом, М. Фуко й іншими)» [54, с. 8]. Біографічна оповідь також пов'язується з «представниками рецептивної естетики (Г.-Р. Яуссом, В. Ізером) та герменевтики (Г.-Г. Гадамером, П. Рікером), численними вітчизняними дослідниками (на сучасному етапі йдеться про розвідки О. Ткачука, А. Корольової, Н. Фатєєвої й інші)» [54, с. 8]. Йдеться про те, що «голос» автора й творчі здобутки зображуваної особи, відтворювались у найменших дрібницях, використовуючи палітру засобів художньої образності. Через таку тенденцію стають більш широкими історичні та культурні контексти.

Біографічний роман залишається сферою діяльності для науковців і письменників. Інкорпоруючи різні свідчення, роман такого типу є відкритим для обговорень. Біографічний дискурс стосується найголовніших питань: реальне й фіктивне, вигадане й уявне. У сукупності текстів не існує єдино правильного маркеру, який би чітко вказував на авторську визначеність і його думки. Найчастіше такі маркери розмиваються і змішуються, стираючи межу між фактом і вимислом. Важливим чинником при творенні історико-біографічного роману є виразна позиція письменника. Цілком слушним є те, що при вибудові сюжетної моделі, в якій передана історія й обізнаність із нею автора, підкріплюється власною версією подій. Низка історичних праць і вміння автора схоплювати в них потрібніше для нащадків, а потім критично

інтерпретувати, створюють авторську концепцію подій, яка не зводиться до белетризації.

Роман І. Корсака «Перстень Ганни Барвінок» розглядаємо як історико-біографічний роман. Автор зосереджував увагу на історичних постатях. У творі маємо справу з біографією О. Білозерської-Куліш.

Родина Білозерських – одна з найосвіченіших сімей того часу, яка підтримувала тісні зв'язки з діячами культури (М. Костомаровим, О. Марковичем, Т. Шевченком і багатьма ін.). Дала українській культурі кілька талановитих представників (брати Олександрі – В. Білозерський був редактором і видавцем журналу «Основа», а М. Білозерський займався фольклорною та етнографічною діяльністю). О. Білозерська ввійшла в літературне оточення тому, що П. Куліш мав хист помічати незвичайні риси в талановитих людей. Він був тим, хто допоміг знайти своє місце в суспільній ніші.

Змальовуючи О. Куліш, автор намагався об'єктивно оцінити її як активну громадську діячку: після смерті П. Куліша проявляється її організаторський талант: листується з видавцями, редакторами щодо друку творів П. Куліша; долучається до жіночого гуртка Н. Кобринської, О. Пчілки та ін. Через власну жертвність забуває про творче кредо, повністю віддається втіленню ідей, які пов'язані з визнанням геніальної постаті свого чоловіка та його безсмертної слави.

М. Слабошпицький назвав цей роман «найжіночнішим з усіх, що вийшли у цьому жанрі за останній час» [46, с. 15]. Письменник настільки правдоподібно й наближено до життя та жіночої душі (викликає різноманітні емоції: від щастя, посмішки до сліз, співчуття) зміг «проникнути» у світ цієї жінки, що не залишається місця для критики. Фізично Ганна Барвінок присутня на сторінках роману, а також у згадках своїх сучасників. Основна сюжетна лінія (Олександра – Пантелеймон) розгалужується на додаткові: Пантелеймон – Смирнова, Пантелеймон – Параска, Пантелеймон – Горпина Ніколаєва, Пантелеймон – Марко Вовчок. У листах, частіше цитованих

автором, ніж спогади, проглядається приватна сторона родинного життя, а також літературне оточення Кулішів.

Завдяки наполегливості автора, вмінню працювати з історичними фактами, архівними матеріалами, невичерпному запасу ідей, сучасна українська література отримує вишукані зразки історичної прози, яка, мабуть, після П. Загребельного на другому місці. Характеризуючи творчу індивідуальність І. Корсака, М. Слабошпицький стверджував, що він «не тільки творчо амбітний, а й потенційно сильний автор» [48, с. 4]. В. Простопчук наголошував, що ставив би його ім'я «без остраху і з великим пієтетом у ряд майстрів романізованих біографій поруч з іменами Ірвінга Стоуна, Андре Моруа, Анрі Труайя» [48, с. 4]. Щоразу, опиняючись на історичній дистанції, І. Корсак не забував про свідомий і проникливий погляд на історію особистості. Романіст умів пристрасно визначати місце історичній інформації у художньому творі. Доречно згадати, що захоплення історією є не випадковим явищем, а закономірним: І. Корсак – представник волинської землі, де, за словами М. Слабошпицького, «буквально кожен сантиметр дихає історією» [46, с. 7]. Тому, залюблений в історію письменник, не полишав своє захоплення нею в подальшій роботі над творами.

Письменник моделює історію життя Ганни Барвінок. Ганна Барвінок – це псевдонім, яким письменниця найчастіше підписувала власні твори, проте його авторство належить П. Кулішу. Є ще один – А. Нечуй-Вітер (теж вигадане чоловіком). Ім'я письменниці найчастіше пов'язують із іменем впливового й талановитого чоловіка П. Куліша. Стверджують, що за сильним чоловіком стоїть слабка жінка. В родині Кулішів, на перший погляд, було так. Проте детальні фрагменти біографії обох свідчать про діаметрально протилежну позицію. Естетичні смаки О. Куліш перейняла від чоловіка, який був обізнаний у європейській культурі. Ганна Барвінок за своє життя жодного разу не пожалкувала, що присвятила свої роки служінню чоловікові, хоча її доля не була прокладена трояндовими пелюстками?! Адже,

залишаючись поряд із таким геніальним і рівнозначно деспотичним чоловіком, вона на другий план відсунула власні творчі намагання. Була наділена стійким духом, щоб переносити нападки П. Куліша, його непримиренність щодо думок інших.

А. Галич проаналізував портрет Ганни Барвінок і зазначив, що «попри всі складнощі стосунків з чоловіком уважно стежила за критичним публікаціями про його творчість у періодиці. Її розсердили оцінки Сергія Єфремова в «Киевской Старине» та стаття Бориса Грінченка про «Хуторні недогарки», про що свідчить жест героїні» [9, с. 324]. У романі цей факт простежуємо: «Ти ба, пожбурила газету Олександра Михайлівна цього разу так, що вона злякано залопотіла сторінками...» [24, с. 148].

До внутрішньої архітектоніки твору І. Корсак залучає багатьох персонажів-коментаторів. Вважаємо правильним такий підхід, адже він спростовує однобокий виклад художнього матеріалу. Романна форма вбирає в себе як архівні свідчення, так і вимисел, але це свідчить не про недостатність вагомої фактологічної основи, а про авторський задум. Його мета полягала в глибшому розкритті внутрішнього світу персонажів і їхніх характерів. Здавалося, що письменник перевтілювався в образ Ганни Барвінок, а непрості стосунки з чоловіком були пояснені з жіночої позиції, тобто на деякий час І. Корсак став «двійником» Ганни Барвінок.

Роман запрограмований на певну стратегію оповіді (мається на увазі зміна ролей наратора), на зміну уявлень про культуру та творчість, її місце в суспільстві минулого і сучасності; на тлумачення поняття істинності біографічних фактів. Архівні свідчення стали добротним матеріалом для побудови моделі сім'ї Кулішів. Безперечно, вона була «органічним додатком» національно-культурного розвитку.

Автор представив модель світу письменниці Ганни Барвінок у вигляді трьох кіл, які переплітаються: Олександри Білозерської (на початку роману, коли вона має почуття до Пантелеймона), потім звертає увагу читачів на Олександрю Куліш (молоду й закохану, поки люблячу дружину

письменника), Ганну Барвінок (остання має багато клопоту з літературною діяльністю, яку поєднує з важкими роботами на хуторі). У художньому тлі тексту домінують портретні замальовки Ганни Барвінок, які інколи змінюються на лапідарні, як зазначав А. Галич [9, с. 325], які розкривають внутрішній світ героїні.

РОЗДІЛ 2

ЖАНРОВА ПРИРОДА РОМАНУ І. КОРСАКА

«ПЕРСТЕНЬ ГАННИ БАРВІНОК»

Стверджуємо, що роман І. Корсака «Перстень Ганни Барвінок» належить до історико-біографічних романів. Історична проза покликана базуватись на тих чи тих реальних свідченнях, але аж ніяк не бути сукупністю фактажу на художньому тлі. Біографічна складова у поєднанні з історичною лінією свідчить про збагачення тексту результатами авторської праці над твором. Комплекс засобів авторської нарації створює враження правдивості й достовірності зображуваних подій у романі.

Відтворюючи сторінки життя історичної особи, письменники не замислюються, що це надзвичайно цікавий і місткий об'єкт інтересу для нащадків. Особливо нагальним вивчення минувшини стає в ключові моменти розвитку соціуму, коли він починає відчувати потребу не тільки в актуалізації вже відомих історичних фактів, зокрема відображених засобами історичної літератури, а й у прагненні до переосмислення певних фактів. У такі моменти майже невідворотно відбувається перегляд і переосмислення багатьох історичних подій і діяльності низки постатей вітчизняної історії. Тобто історична література – це царина формування й осмислення поглядів на якісь конкретні події минулого, у яких діяли історичні особи певного спрямування.

Художня практика виробила дві тенденції стосовно відображення історичного процесу. Першу започаткував і розробив В. Скотт. На його думку, центральним персонажем сюжетної лінії має бути вигаданий герой, а конкретні особи – віднесені на другий план чи зовсім відсутні. Основу зображення тут складають особисті стосунки вигаданих персонажів, які діють на тлі історично масштабних подій. Такий підхід дає можливість ширше змалювати тло, події людським поглядом, створити цікаві сюжетні

колізії, пригодницькі ситуації. Друга тенденція відзначається хронікально-документальним характером зображення історичних подій, домислу і вимислу відводиться другорядна роль.

Роман І. Корсака належить до другого течії зображення історичних подій, у які входить біографічна складова. Біографія, діючи у творі спільно з історією, стає основним планом для вираження історичної достовірності, на другому – авторська вигадка. Історико-біографічний роман є більш масштабним для реципієнтів, оскільки подача історичної інформативності і біографії повинна бути точною, хоча право у виборі більшої чи меншої частки біографії зображуваної особи, бере на себе автор твору.

Трактувати історію життя видатної особи набагато складніше, ніж писати автобіографію, бо неможливо уникнути «слизьких» тем і незручних моментів особи. У романі «Перстень Ганни Барвінок» спостерігаємо тяжіння автора до повного відтворення життя дружини П. Куліша.

Відомо, що процес творення образної системи історико-біографічних романів, попри спільність засобів і прийомів з іншими жанровими різновидами прози, має свою специфіку, яка полягає в істотному обмеженні авторського вимислу. Здебільшого митці історико-біографічних романів спиралися на історично вірогідні документи й факти. І. Корсак переконливо інкорпорував свідчення про Ганну Барвінок і Пантелеймона Куліша, художньо зорганізовуючи їх в одному творі.

Реальна особистість у тексті має приваблювати читачів не лише історичною правдою, але й інтригувати вигадкою деталей так, щоб реципієнт відшукував правду самостійно. Якщо такою була письменницька мета, то вона однозначно була досягнута. Роман І. Корсака можна окреслити такою формулою: нагадування історичного дискурсу й переказування сюжетних колізій видатних осіб української культури, які нерозривно були пов'язані з головними героями.

Світова історична думка затвердила домінування біографії і біографічного роману як одного з найпопулярніших жанрів, починаючи з

античності й до XXI століття. Сучасний літературний процес, як і наш час, характеризується перманентністю. Проблеми жанрології і ті суперечності, що виникають у дослідників у зв'язку з цією проблемою зараз, потребують чіткого усвідомлення місця літературної біографії і біографічного роману.

Дослідниця історико-біографічних романів 60–90-х років XX століття А. Меншій ствердила, що «серед сучасних українських майстрів слова порівняно небагато письменників працюють над створенням художніх біографій. Цей жанр культивують Ю. Хорунжий, М. Слабошпицький, В. Чемерис та ін.» [31, с. 2]. Проте на сьогодні кількість авторів, що працюють у цьому жанрі збільшилась (це В. Врублевська, Р. Горак, І. Корсак, А. Корольов, Б. Редінг, С. Процюк і ін.).

І. Корсак створив роман, який належить до такого типу художніх життєписів, що перетворюють історичну правду в художню. Центральним образом у романі є Ганна Барвінок. Письменник дотримувався хронології при виведенні біографічних фактів зображуваної особи. У творі поєднано різні часові відрізки з життя письменниці. Розгортання роману починається з опису почуттів молодій Сашуні Білозерській до 24-річного П. Куліша, товариша брата Василя: «тенькнуло тихенько серце, як побачила біля брата друга його Пантелеймона Куліша – те серце вже третій рік тенькає та тремтить випольованою пташкою, варто Кулішеві лиш показатись на очі» [24, с. 6].

Реконструюючи образ Ганни Барвінок і Пантелеймона Куліша, автор вдався до асоціативно-психологічного типу письма. В оповідь, звісно, письменник втручався, але основна увага прикута до внутрішнього світу героїв, їх переживань, думок і прагнень. Глибоке відображення світу персонажа перетворювало історичну особу на живу людину в художньому тексті. Найінтимнішим моментом, який автору вдалося майже ідеалізувати – це очікування Сашунею дитини: «Вона понесла, вона стала матір'ю, і те маленьке нове життя у ній навіть звичайний будень смислом новим світилом» [24, с. 19]. Навіть причетність молодій письменниці до

літературного Олімпу не приносило їй втіхи, адже: «Дивний цей світ літературний – не раз спадало на думку Олександрі Михайлівні» [24, с. 56]. Не обходить увагою Кулішевих зрад і письменник: «Київські каштани вже відцвіли і осипалися, полишивши по собі ностальгійний щем, а почуття Пантелеймона Олександровича саме розкривалися пишним бутонем» [24, с. 65]. Почуття й Ганни, й Пантелеймона – різновекторні, але мають свою вершину.

Художній час має власні характеристики й містить ознаки об'єктивного й суб'єктивного часу. У кожному розділі роману час співвіднесений з певною подією і розкриває подальшу сторінку життя героїв. Наприклад, у 1863 році до Олександри завітала її сестра Надія й терпелива дружина Куліша не витримала й заявила: « – Несила мені так далі жити... Нехай собі Куліш чинить як заманеться, за черговою спідницею волочиться, чи славу велику з-за мор собі виглядає, а з мене досить...» [24, с. 69].

Авторська присутність реалізується через суміщення авторського часу з біографічним часом. І. Корсак постійно заходить ся ніби поручі біля героїні. Кожна її думка транслюється через його письмо. Навіть у тяжкі моменти він поруч і роздумує спільно з героїнею над ситуацією: «Олександра може і здатна віддати життя людині, до якої коханням скарала доля, простивши більші чи менші прогріхи...» [24, с. 75]. Автор висвітлює хід думок Олександри: «То ти моє твориво, то я в тебе вклала своє життя – від дівочих рожевих літ до літ сивих та зморщених...» [24, с. 235].

У структурі історико-біографічного роману «Перстень Ганни Барвінок» зображено прояви й національної самосвідомості персонажів. Погляди подружжя на суспільно-політичні зміни були однаковими. Якось, на Йордана, зустрівся подружжя Кулішів із Анатолем Вахняниним (випускник філософського факультету Віденського університету). Бачення галичан і наддніпрянців збіглися щодо статей із «Московських відомостей», в яких засуджувалося право українофілів на власну історію: «Україна никогда не имела особой истории, никогда не была особым государством; украинский

народ есть чистый русский народ...» [24, с. 77]. Звісно, обурення надовго засіло в думці, але Вахнянин додав власні спостереження: « – До слова, і тут, у Львові, москвофіли пнуться люд не туди наверхути, мало того, вже й до Відня рука дотягується...» [24, с. 78]. Такі історично правдиві місця трапляються у творі, щоб основну увагу приділити зображенню громадської роботи обох Кулішів.

Фабульний простір роману відповідає достовірним фактам біографії митців, а також історичним свідченням про героїв. Наприклад, перебування П. Куліша в Варшаві з культурницькою місією викликало безліч пліток у його сучасників: «І нехай дорікають йому, що в один якийсь час він славить культурницьку місію польської шляхти в Україні, а після поразки повстання в Польщі в шістдесят третьому, раптом спокусившись на тлустий шмат, кинутий тою ж царською властю, їде в Варшаву колонізувати і русифікувати люд бунтівний...» [24, с. 93]. Такою неоднозначною була позиція П. Куліша. Це було реальне життя і заробляти гроші на прожиття треба було не лише написанням книжок. Подібний спосіб заробітку сьогодні зветься заробітчанством, але Панько не визнавав це.

Роз'єднуючи образи Ганни й Пантелеймона, письменник описує ситуації і спогади, не обмежуючись хронологією. І. Корсак занотовує спогади персонажів чи описує ситуації асоціативно, а тому відхиляється від хронологічного часу.

Авторські задуми розширюють філософські роздуми. Повертаючись до образу Ганни Барвінок, письменник зауважував: «А випробування, які небо кожному надсилає, треба, як ношу з видіння, терпіти й нести – а як же інакше складе людина той іспит свій найголовніший?» [24, с. 118].

В історії української літератури, історії усталилась думка про те, що П. Куліша було забагато. В усьому прагнув досягти утвердження власної позиції. З Т. Шевченком він обговорював питання української історії, але згоди вони не дійшли й кожен залишився при своїй думці. Його погляди на історію було визначеним іще з юності, коли він захоплювався поглядами

Й. Гердера, якими й користувався у житті: цінність національної самобутності й неповторний історичний шлях українського народу. Окрема історія складалася з його рішенням опікуватись над молодими авторами.

Чудовим художнім рішенням І. Корсака було ведення оповіді про головних персонажів: перша оповідь – від Ганни, але з присутністю автора. Інша пов'язана з думками Куліша й дистанціюванням письменника від нього.

Тривалість подій у реальному житті автора та відведене їм місце у тексті є нерівнозначним, оскільки письменник керувався в їх зображенні не об'єктивним часом, а власною оцінкою їхньої ролі у своєму житті та мірою збереження їх у власній пам'яті.

І. Корсак широко використовував епістолярну спадщину: листування (і Ганни Барвінок, і П. Куліша) з різними видатними діячами тієї епохи. Історична правда й вагомість зображеної особи має документальне підтвердження. Листи були різними: від ділових до інтимних. У романі масштабно представлено листування письменників. Листи, що є носіями інформації, підкріплюють правдивість сцен сімейних епізодів, творчості, роздуми про літературну діяльність. Можемо простежити характер родинного листування П. Куліша до дружини: «... На сам сиджу я собі у світлиці, посеред німого товариства – книжок, аж тут подають мені Ваш любий лист, кохана сестро Олександро Григорівно...» [24, с. 44]. Цікавими з поміж цих листів є вкрапленні листи до коханок: «Я Вас люблю, люблю за те, що в Вас молоде серце, що в Вас весна на душі, люблю так, як поети люблять річку в красних берегах, у садах, у пишних прохолодних левадах.... Ваш голос тривожить мою душу!.. Жажду Вас бачить і чуть!». Автор не засуджує Куліша, адже він не може дозволити собі цього. Натомість усі переживання й здогадки, що з Пантелеймоном відбувається щось незрозуміле, хвилюють Олександру.

Детальне вивчення документальної основи твору посилило його мистецьку вартість. У структуру життєпису введено назви робіт письменників, помітно виділяється позиція автора в контексті громадської

боротьби. Передусім, йдеться про участь П. Куліша у політичній організації «Кирило-Мефодіївське братство». Важким було ув'язнення для письменника, адже воно зруйнувало всі мрії й плани на майбутнє. Визволити хворого чоловіка Олександра змогла лише після листа-клопотання до імператора. Автором наводяться спогади членів медичної комісії: «После того жена Кулиша, объясняя, что здоровье мужа ее разрушается более и более, как от усиливающейся физической боли, так и от нравственных страданий его...» [24, с. 32]. Медики військового-сухопутного госпіталя підтвердили про можливе перетікання хвороби в хронічний ревматизм і туберкульоз.

Отже, зважаючи на важливість транспонування в художню тканину різних типів документів, І. Корсак намагався всебічно змалювати портретованих осіб.

У романі образи Ганни Барвінок і П. Куліша надзвичайно переконливі. Змальовуючи реальну особистість, що жила в конкретному історичному часі, І. Корсак різноплановими ситуаціями показав щастя головної героїні, навпіл перемішане з горем. Літературний образ Ганни Барвінок повністю узгоджений із свідченнями, які траплялися в листах і спогадах.

Історично правдивим є образ П. Куліша в політичній, літературній, видавничій і науковій діяльності. І. Корсак сформував картини непростих взаємин його з різними представниками культурного життя Наддніпрянщини.

Отже, історико-біографічний роман І. Корсака базується на історичному матеріалі (документальною базою є архівні свідчення: листування, спогади сучасників тощо) та змінних (вимисел зорганізовує найдрібніші біографічні факти, за допомогою домислу прогнозує подальші дії персонажів) елементів. Крім того, через образ головної героїні письменник транслює власні висновки й, відтворюючи думки письменниці, увиразнює їх, максимально можливо долучаючи до цього листи, спогади й уривки з творів письменниці. Досягаючи правдивого зображення біографії

талановитої жінки в епічному творі, І. Корсак заявляє про досконале знання фактографічного матеріалу та його художню інтерпретацію.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСОНАЖНА СФЕРА ТВОРУ

Працювати над історико-біографічними романами складно. Для цього необхідно опрацювати значний пласт спогадів громадських і політичних діячів, визначити їхнє місце у життя особи. І. Корсак обрав доволі цікаву форму оповіді: він був то споглядачем, то другом персонажів.

Результати роботи письменника помітно: він прожив життя разом із головною героїнею, починаючи від дитинства, родинного виховання й до ведення нею суспільної діяльності. Непростий історичний час обрав І. Корсак для відтворення життєпису подружжя Кулішів: громадський рух 1960-х років і кириломедодіївський, утиски царатом українського слова. Очевидно, перемогло бажання розповісти про життя непомітної для всіх жінки за тінню свого чоловіка.

І. Корсак у романі відтворив тих персонажів, якими був зачарований, «отією генерацією нашої інтелігенції, що у вогні і крові, на фатальних роздоріжжях першої половини трагічного століття двадцятого, не розгубила одержимості» [6, с. 14]. Крім приватного життя письменників, у романі він паралельно зображував ті суспільно-політичні події, яка зіграли вагому роль в житті Галичини та Наддніпрянщини.

Персонажна система роману І. Корсака побудована за певною ієрархічною структурою: в основі лежить опис життя реальних історичних осіб, в який задля розширення діапазону сюжетних ліній вставлені вигадані особи.

Окремими та цілком відірваними одне від одного є різні періоди життя персонажів, хоча вибудовані логічно та за хронологією. Письменник трактує біографію Ганни Барвінок з деякими вкрапленнями психоаналізу. Образ цієї жінки важко збагнути, знайомлячись із біографічною довідкою з хрестоматій, тому автор в інтелектуальній формі осмислює життєвий шлях письменниці.

Ю. Бондаренка зазначив: «Існує два варіанти руху дослідницької думки під час аналізу образів-персонажів: від внутрішніх якостей до засобів їх творення і, навпаки, від засобів – до психологічної характеристики» [7, с. 19]. У художньому творі місце персонажів залежить від багатьох чинників, проте найосновнішим є авторське ставлення до реальної особистості, яку він поміщає у текстову тканину. Неповторність твору визначається унікальністю людської особистості, яка писала його і про кого розповідала.

Точність зображення реальних історичних осіб залежить від рівня обізнаності письменника відповідними суспільно-політичними й культурними рухами в добі, відмежованості особистісного й усталеного ставлення до конкретної історичної особи.

3.1. Художня антропологія образів Ганни Барвінок та Пантелеймона Куліша

Без вірної й терплячої дружини Сашуні, мабуть, не було б геніального письменника, видавця й критика другої половини ХІХ сторіччя П. Куліша. Проте життя «найсуперечливішого з класиків нашої літератури, та й культури загалом» із «нашою Беатріче», «ідеальною дружиною Куліша» [9, с. 94] закінчилося золотим ювілеєм. Подружжя Кулішів – це приклад того, що жінка є продовженням свого чоловіка: вона завжди тиха та стримана, він – запальний, інколи нетерплячий, самозакоханий і гордий. І. Корсак розгортає перед нами не один із фрагментів їхнього подружнього життя: «Олександра Михайлівна піклувалася про чоловіка, як про малу дитину, яку за руку, задля безпеки, ще вартує водити та час від часу, нагадувати про заборонене, зрештою, радив їй так і Плетньов, якого також благала допомогти в облегшенні участі чоловіка» [24, с. 33], чи, коли їй вагітній забажалося раптом брусниць і Пантелеймон пішов їх шукати: «Вона з подивом водила очима за чоловіком, що переходив від хати до хати, далі через кладочку, змахуючи руками, мов канатоходець, подався по той бік чи то рівчака

широкого, чи малосилої річки» [24, с. 21]. Такі приємні для молодого подружжя моменти були лише на початку їхнього шлюбу, далі: «По приїзді Олександри з чоловіком у Варшаву життя, що досі було таке пухнасте й ласкаве, раптом вдарило підступно, немилосердно і млосно» [24, с. 23]. Доля повернулася до персонажів тим боком, від якого застерігала матір Ганни Барвінок.

Найщасливішими роками подружжя були часи перебування молоді родини в Тулі. П. Куліш зізнався своєму знайомому Чушкову: «Да, я счастлив своей женой: такая украинка, что просто восхищение: Шевченка наизусть читает, а в истории затянет за пояс любого студента...» [24, с. 34]. Так тепло, із захопленням відгукувався Пантелеймон під час перших років свого подружнього життя. У зв'язку зі зміною настроїв епохи та середовища П. Куліш переорієнтовує свій погляд на інші сфери суспільного й культурного життя. Невдовзі родина Кулішів переїжджає на хутір Мотронівка. Знаючи деякі факти з життя письменника, П. Куліш не зміг домогтися від робітників повної реалізації власної «хутірської філософії».

На початку роману І. Корсак, описуючи дівочтво Сашуні Білозерської, зазначив: «Попри літа свої молоді, вона вже стрічала вже таких, які блаженно гадають, що до людини іншої йдуть із добром, а насправді зло тим йменням наречене...» [24, с. 8]. Дівчина на виданні, а саме такою зображена Сашуня, вміла критично осмислювати серйозні теми, керуватись моральними принципами й «відсіювати» непотрібних для життя людей. Водночас залишилася цілеспрямованою у своїх намірах стосовно П. Куліша: «...вона ще побореться за щастя своє... В усякому разі, – ти дужа, стискувала маленькі свої кулачки, – ти вистоїш...» [24, с. 9].

А. Галич розкривав трагічну жіночу долю Ганни Барвінок, тісно переплітаючи її із шляхом П. Куліша. Зазвичай, психологічні коментарі автора допомагають створити уявлення про внутрішній світ і характер персонажів. Переживання Олександри Михайлівни за «холод» з боку Куліша, продовжує автор рядками: «Дивна річ, у листах чоловіка все більше місця

відводиться цій молоденькій дівчині. Олександра Михайлівна не вважала себе через міру ревнивою, однак у тональності листів вона ловила якісь нотки, які видавалися їй підозрілими...» [24, с. 43], що породжували спротив пораненої жіночої душі.

Їхня різниця в віці становила дев'ять років. Більшість убачали в Олександрі Куліш тільки «дружину Куліша» [9, с. 94]. Не погоджуємось, адже вона цілком самотня письменниця. Після того, як закінчувала переписувати чернетки чоловіка, вона одразу хапалася за власні записи, бо вона «відчувала вже свою душевну й освітню готовність» [24, с. 34].

Д. Дорошенко підносив постать Ганни Барвінок до тієї слави, якої їй бракувало. Він писав, що низка творів Олександри Куліш «має змогу сміливо посісти місце поряд із всесвітніми літературними образами поетичної й ніжної жіночої вдачі» [9, с. 96]. Є згадки, що Ганна Барвінок, розмістивши своє оповідання «Жіноча доля» в альманасі «Перший вінок» Н. Кобринської, після «одержала високу оцінку М. Драгоманова» [40, с. 15].

І. Корсак вміло розмежовує образ Олександри Куліш та Ганни Барвінок. Якщо перша – кошовна знахідка свого чоловіка, то друга – є «поетом горя і будівництва жіночого» [24, с. 58], як назвав її С. Єфремов. Автор своєрідно показує ці два образи, а також середовище, в якому вони опиняються: «Не так Олександрі Михайлівні Кулішевій, як Ганні Барвінок, мандрівки Європою, та й петербурзьке життя, прислужилися, а вельми відвідини мистецьких салонів...» [24, с. 59]. Насичене петербурзьке життя тогочасної інтелігенції було для Ганни Барвінок наче свіже повітря; тоді як Олександра Куліш мусила постійно себе готувати морально до таких зустрічей.

У романі відсутні будь-які портретні характеристики Ганни Барвінок і Пантелеймона Куліша. Вважаємо, що І. Корсак свідомо уникав описів своїх героїв. Подружжя зображується поступово із зануренням у їх психологію, щоб умотивувати діяльність і вчинки. Погоджуємось із твердженням А. Галича, який уперше звернув увагу на персонажів цього твору: «І. Корсак

подає портрет обох героїв у діалектичному розвитку» [9, с. 317]. Здебільшого чоловіки відчувають себе невдахами без жінки. Хоча, зважаючи на його працьовитість і гарячкуватість, П. Куліш умів цінувати час і можливість, що випадала йому у житті не один раз. За словами автора, кожна хвилинка була «частинкою життя» [24, с. 10]. П. Куліша можна назвати везучою людиною, якій завжди щастило на добрих людей. Його творча енергія знаходила як прихильників, друзів, так і ворогів. Високо оцінив досягнення письменника-початківця М. Гоголь: «Судя по отрывках из двух романов, которые я прочел, в нем все признаки таланта большой руки, и я бы очень хотел иметь сведения о самом авторе, тем более, что о нем почти не говорят. Если Бог сохранит его, то ему предстоит важное место в нашей литературе...» [24, с. 12], в час, коли П. Куліш розпочинав свою кар'єру, творчість М. Гоголя сягала апогею, а тому до його слів прислухались.

«Панько» був тією особистістю, якій постійно була потрібна підтримка, приятельське плече та віра в нього. Не образимо П. Куліша, якщо назвемо його егоїстом, пишучи листа до Д. Каменецького, свого секретаря, «вірного списа», він зізнавався, що йому шкода Сашуні, але ще більше шкода себе, бо «не цінували, не дорожили ним...» [24, с. 151].

Як письменник, він був, беззаперечно, геніальним. Занадто запальним, але це можна простити. Особливо, коли він звертався до Олександри: «Ти моє твориво». На що дружина подумки відповідала: «То ти моє твориво, то я в тебе вкладала своє життя – від дівочих рожевих літ до літ сивих та зморщених...» [24, с. 235]. І такий лейтмотив самопожертви працював упродовж її життя.

І. Корсак зобразив письменника, який напружено працював, але були такі хвилини, коли Куліш себе не контролював. У романі, обурюючись на критичні зауваги І. Франка, образ П. Куліша відтворений занадто динамічно, письменник порівняв його з вітряком: «Пантелеймон Куліш розчервонівся з усього того і, схопившись з-за столу, вже руками махав, як вітряк на вигоні, в

якого не встигли мливо засипати» [24, с. 192]. Це яскравий взірець того, як міг себе поводити письменник у моменти злості й неприйняття критики.

Не оминув показати й моменти образ і сварок подружжя. Якось «гарячий Панько» обізвав дружину «Безплідною, немов пустеля...» [24, с. 235]. Чи можна звинувачувати її в цьому? І. Корсак підібрав потрібні психологічні ключі до розуміння образу цієї жінки, тому відповіддю на чоловікові слова стала гірка думка: «Нехай, ти ж бо знаєш, що не з своєї вини отою вихолонулою пустелею стала» [24, с. 235]. Нервова перевтома від життєвої ситуації докинула немало до того, щоб дитина не з'явилася на світ. Автор майстерно зобразив докори сумління й внутрішні протиріччя Олександри Куліш: «Найненависнішими думками для Олександри Михайлівни були щонайменші згадки про її порожній живіт, про її спричинене тим давнім душевним потрясінням безпліддя» [24, с. 158]. Але вона заспокоювала себе тим, що Бог «подарував ще й талан, кмітливість і вправність передати побачене, описати та знайти прекрасне й незнане, хай нерідко й безболісне, чого інші з природи чи неухважності вздріти не здатні – не зректися належить і дару того» [24, с. 30]. В такі моменти її душевний спокій досягав рівноваги, а серце заспокоювалось.

Доля чекала від Ганни Барвінок не прояву її материнського інстинкту, а скоріше за все її організаторських обов'язків. Зате їй пощастило стати хрещеною матір'ю доньці сестри Надії Білозерської-Забіла, але це не втілило мрію жінки мати дітей.

Із роману зрозуміло, що Куліш-людина – це особистість складна й неоднозначна, яка зрощувала своє его за рахунок вивищення свого таланту над іншими; не примиренністю думок, які не завжди мали прихильників. Мабуть, чи не найточнішу характеристику дав йому у творі спудей, що приїздив разом із компанією брата додому: « – Тільки себе він любить, єдиного, коханого та неповторного...» [24, с. 6] й уміє звинувачувати дружину в тому, що дітей їм Господь не дав.

Через «гарячий норів» і власні погляди зіткнулися світогляди трьох активних учасників журналу «Основа». Наслідком стала сварка з братом дружини В. Білозерським і своїм побратимом М. Костомаровим, через що товариство починає цуратись її чоловіка, не кожен поділяє думки Пантелеймона. Сердито кидав репліки у бік своїх знайомих: Чужбинського він називав «Мизерненький стихотворець» [24, с. 192].

Очевидно, що молода Леся Білозерська, наречена П. Куліша, була гарна собою. Т. Шевченко, згадуючи в щоденнику за 1848 рік дружину П. Куліша, назвав її «прекрасной блондинкой» [14, с. 49]. Відомо, що Т. Шевченко був старшим боярином на весіллі Кулішів. Олександра Куліш співала з Тарасом пісні. Тоді він називав її «молода княгиня і королівна», а вона його після у листах «татуню, друже» [14, с. 50]. Олександра була прихильною до Т. Шевченка, захищала його під час невинуваних звинувачень П. Куліша.

Згадувала О. Куліш молоду Аліну Крагельську (наречену М. Костомарова) та її вчинок, коли вона одразу рушила за коханим на заслання, тоді як Олександра такого вчинку не здійснила, а приїхала після того, як втратила дитину. Письменник не оминув у романі згадати й про невірність П. Куліша у подружньому житті. Зради П. Куліша підривали настрої і здоров'я Сашуні. Гарний знайомий кулішівської родини М. Чалий став свідком дій П. Куліша, коли він не застав його в готелі, а виходячи побачив, як молоденька гімназистка входила до його кімнати: «юркнуло воно вправною мишею в той самий номер, де щойно не було господаря» [24, с. 66]. Хоча, судячи з тексту твору, дівчина, виходячи заміж за Куліша, знала, що він має слабкість до осіб жіночої статі. Тому власні розчарування чоловіком вона переживала внутрішньо.

Про те, яке дружина П. Куліша справила враження на родину Аксакових, в якій часто з'являвся П. Куліш, дізнаємось зі спогадів Віри Сергіївни Аксакової. Готуючи цю родину до зустрічі зі своєю дружиною, він ненароком принизив її, вказавши, що вона не отримала необхідної освіти,

чим спантеличив родину Аксакових. І. Корсак використовує спогади В. Аксакової для розкриття жіночого погляду на Кулішівну: «Дружина його то надзвичайно мила, простодушна жінка, прекрасний зразок української жінки, сповненої некорисливої любові, відданості та самопожертви, які доходять інколи до самоприниження» [24, с. 137].

Родинні стосунки у Білозерських були теплими й міцними. Виховувала Лесю мати. Вона була єдиною, хто виступив проти шлюбу з П. Кулішем. У романі прочитуємо, що матір не бажала відпускати заміжню Олександру до чоловіка на заслання: «Боялася матері Олександра, та не гадала, що мова буде така шпарка. Матінка, дитинства її сонце лагідне, раптом стала хмарищем, що зусібіч з очей блискавиці креше» [24, с. 31]. І. Корсак уміло вплітає в сюжет роману приїзд братів Олександра та Олімпія і сестер Надії і Любові. Їхній діалог автор побудував, відтворюючи сімейну раду про переїзд на хутір Мотронівка.

Сестра Надія була єдиною подругою, якій Олександра могла виплакати свою долю у найтяжчі хвилини. Після втрати своєї дитини, Олександра всіляко допомагала сестриним дітям, виховала дочку прислужниці Федорку; порадила сім'ї Саєнків відправити вчитися сина Сашка (після скарлатини втратив і слух, і мову) до Петербурзького імператорського училища для глухонімих, а після переймалася долею талановитого хлопця (спілкувалася з ним, розглядала його малюнки).

О. Куліш займала позицію активної жінки: листувалася з І. Пулюєм і була хрещеною матір'ю його дітей. І. Пулюй задля народної просвіти взявся за переклад Святого Письма разом із П. Кулішем. Робота була розділена: І. Пулюй відповідав за точність перекладу грецькою мовою. Як відомо, з біографічних довідок письменника, робота над перекладом Нового Завіту розпочалась у лютому 1871 р., коли письменник перебував у Відні. М. Жукалюк наголошував, що «І. Пулюй був молодший за П. Куліша на 26 років» [, с. 39]. І. Фаріон дослідила листи І. Пулюя, і дізналась, що Ганна

Барвінок передала оригінал тексту їхньої спільної праці до колекції В. Тарнавського у Чернігові.

Події в романі І. Корсака «Перстень Ганни Барвінок» мають реальне підґрунтя. Весільний подарунок (віно Олександрі) молодій сім'ї Кулішів для Т. Шевченка, їхнього старшого боярина, став у нагоді для продовження навчання в Італії. Письменник, використав для цього підтвердження спогади П. Куліша: «Віном її були жемчуги, коралі, намиста, сережки й персні, що переховувались у роду ще, може, з часів царського скарбу, три годи, а скарбівничим буду сам я, нехай тільки дасть слово не допитуватись, звідкіля сі гроші взялися...» [24, с. 18].

На сторінках роману виринають спогади М. Костомарова про зустріч із Т. Шевченком (він не упізнав М. Костомарова) після заслання, минуло 11 років, як вони бачились востаннє. Ці спогади він виклав у статті «Споминки про Шевченка», які, вірогідно, використав під час написання роману І. Корсак. Домислив автор історію про те, що Т. Шевченко влаштував на весіллі молодих іспит для Сашуні, а коли побачив, що знає їх вона чимало.

Автор також описав історію про прізвисько Ганни Барвінок у сім'ї; про її кулінарські здібності, а особливо корюшки, які любляв куштувати Т. Шевченко, буваючи в Кулішів. Літературну творчість молодій Олександрі Куліш, яка розпочалась під час весільної подорожі до Варшави за умовлянням Пантелеймона Куліша: « – А ще, Сашуню, писати будеш... Слівце яке народне вигадливе, оповідку цікаву почуту. Письменство ниньки вельми цього потребує» [24, с. 18].

Чоловік письменниці одразу помітив її живий розум, її вміння слухати та запам'ятовувати, тому й запропонував записувати почуті від селян розповіді, не додаючи від себе нічого зайвого: «аби видумки не було, і оповідалося, як було» [24, с. 61], але Ганна Барвінок оповідати так, як радив чоловік, не могла, бо історія прагнула доповнення.

Перше оповідання «Жидівський кріпак», підслухане дорогою до Варшави, вона писала неохоче й шматками, зате з яким острахом вона

готовим віддала його на прочитання. Кулішу, проте боятися було нічого, адже: «вона удостоїлась щирої похвали чоловіка – і то було куди вищим визнанням, аніж всі похвальні оцінки разом узяті в Конотопському пансіоні, туди в науку дитиною її віддали» [24, с. 29].

С. Короненко писала: «Для Івана Корсака кожен історичний факт – на вагу золота. Окрім цього, в нього є те, чого немає в багатьох інших, хто тремтить над кунсткамерами, де зібрано факти» [23, с. 10]. Прозовий твір автора відрізняється від інших цілковитою свободою і власною позицією, яка, на наш погляд, не дуже далека від фактів, покладених в основу роману.

Письменник підтверджував листами, що І. Франко в'їдливо критикував усе, що виходило з-під пера П. Куліша. Читаючи такі гострі звинувачення на свою адресу, П. Куліш збурювався в душі, адже власні творіння завжди писав так, наче відривав від душі. Тоді як Ганну Барвінок І. Франко люб'язно назвав «праматір'ю української літератури» [48, с. 501], акцентуючи увагу на зрості її літературної кар'єри.

І. Корсак домислює історію про перше псевдо (А. Нечуй-Вітер), яке вигдав для Сашуні Куліш, і вкладає її в уста Ганни Барвінок. Вона розмірковувала: він назвав її так, бо трава нечуй-вітер має певні знахарські властивості (віднаджує чоловіків від інших жінок), а тому в молодості вона була схожа на таку траву, бо була вродливою для тодішнього Куліша. Інше псевдо, яке було більш продуктивним (Ганна Барвінок), теж має рослинне походження і означає невинність. То чому Пантелеймон обирав такі псевдоніми? Відповідь на це письменник залишив за читачем.

Життя Олександри і Пантелеймона Куліша не можна назвати безхмарним. Доля була до них рівноцінно жорстокою. І. Корсак зацентрував увагу на основних життєвих колізіях цих двох видатних людей. Портрет Ганни розкривається через стосунки з іншими людьми. Автор намагався максимально точно слідувати за документальними свідченнями, проте не уникав і домислу. Цими ознаками письменник скористався й щодо зображення портрету П. Куліша.

3.2. Історичні особи як другорядні персонажі твору

О. Дацюк писав, що на початку ХХІ сторіччя «до читача приходять більші за обсягом і широтою зображення історичні та біографічні романи, повісті, головним героєм яких є реальні історичні особи» [12, с. 1]. Сьогодні ситуація не змінюється і зростає інтерес до призабутих видатних людей і їхніх біографій.

М. Слабошпицький – один із основних критиків творчості І. Корсака на сьогодні, звертаючись до тих чи інших фактів, зауважує: «прикметно, що Корсак культивує не якийсь один тип історичного роману», бо передусім він прагне масштабності й точності, а для цього «бережно поновлює біографічні факти та життєві обставини персонажа, що самі по собі набирають виразного політичного звучання» [46, с. 7]. У новинах про презентацію роману І. Корсака «Перстень Ганни Барвінок» згадано висловлювання М. Слабошпицького: «Іван Корсак висвітлює у свої творах інтелектуальну історію України в її персоналіях, серед яких і Михайло Чайковський, і В'ячеслав Липинський, і Арсеній Мацієвич і, зрештою, Ганна Барвінок» [48].

Реальні історичні особи, фігуруючи в тексті, красномовно підтверджують правдоподібність авторської розповіді. Проте вони завжди залишаються на другому плані під час зображення важливих життєвих подій головних персонажів твору. Не можемо не погодитись із словами М. Слабошпицького, в яких він аналізував специфіку стилю І. Корсака. Дослідник констатував, що автор «постає перед читачем то з документом убік і пропонує читачеві подумати над ним, а то й пофантазувати на обрану тему» [46, с. 7]. Письменник зумів наділити персонажів людськими рисами, які прочитуються так, що можемо вважати їх активними учасниками документа.

Мати Сашуні Білозерської – Мотрона Василівна була проти того, щоб видавати доньку за П. Куліша: «Ну, не пара ж для дочки її, тривога за майбуття має підставу, бо незабезпечений зять, без мастностей або пристойного спадку, ще й характером незручним видався, не по літах

самовпевнений та гоноровий, наче йорж, щойно виловлений з води, що задиристо б'є хвостом, тріпоче та вколоти силиться» [24, с. 16]. Позицію матері зрозуміти можна, адже кожна жінка прагне для своєї дочки найкращого чоловіка.

Відомо, що руки Сашуні письменник просив кілька разів і лише вирішальне слово залишилось перед Сашунею. Вона заявила матері: або Пантелеймон, або ніхто. Звісно, що матір, зціпивши зуби, дала згоду на шлюб: «Чорна, як ніч, матір довго ходила, доки силу знайшла усмирити зів'яле серце і погодитися на доччин шлюб» [24, с. 17]. Мабуть, материнське серце віщувало гірке життя доньки, бо недарма говорять, що найвірніше серце лише у матері.

Л. Томчук, досліджуючи творчість Ганни Барвінок, дійшла висновку, що «естетичні цінності Ганни Барвінок формувалися під впливом кількох чинників» [51, с. 172], одним із яких було листування з відомими українськими письменниками, дослідниця вказувала на її кореспондентів: «І. Нечуй-Левицький, Б. Грінченко, О. Пчілка, М. Коцюбинський» [51, с. 172]. Додаємо до цього списку ще й листування з відомими громадсько-політичними діячами М. Лисенком, І. Пулюєм, Ю. Романчуком, І. Шрагом і ін.

Олександра листувалася з М. Лисенком, щоб віддати у друк переклад творів В. Шекспіра, здійснений П. Кулішем. І. Корсак документально відтворює їхнє листування. У листах простежуємо безмірну повагу до пані Олександри й турботу за видання творів її чоловіка. Відомо також, що якое у листі до П. Куліша, він зі щирістю писав: «Боже, який хороший в Олександри Михайлівни «П'яниця». Мені нічого не випадало у душу з наших народних оповідань, так як «П'яниця»...» [24, с. 202].

Нереалізований материнський інстинкт Олександра Куліш витрачала на опіку молодих авторів і своїх племінників. І. Корсак робив акцент на біографічних свідченнях, тому в романі читаємо: «Як колись переймалася вона долею Надії Кибальчич, Наталка Полтавка чи Олександра Саєнка з

Лівобережжя, так згодом близько до серця чомусь були Богдан Зелинський, Микола Венгжин, Микола Євшан...» [24, с. 205]. Миколі Євшану вона радила не бути занадто відкритим для світу, бо це небезпечно: «З свободних хвилин Ваших поетичних мрій чарівничих, опуститесь и доторкнітєся до настоящего. Ще багато століть пройде, коли ідеали ввийдуть в життя» [24, с. 204–205].

Через думки та спостереження М. Драгоманова за виразом обличчя, зачіскою П. Куліша формується його зовнішній опис: «Куліш схуд, видалося Драгоманову, помітніше вилиці випнулися на обличчі, безцеремонно наступали залисини на розкішну колись чуприну, а в вусах сивина зблискувала так, мов господар щось таке смакував на десерт і не струсив цукрової пудри» [24, с. 139]. Вони зустрілись випадково, загалом розповідав Драгоманов про справи Марко Вовчок за кордоном, проте Куліш ледве сидів на місці, бо не хотів чути про цю жінку нічого. Автор зображує процес переживань, що М. Драгоманов ось-ось і зачепить його: «Куліш пересмикувався тільки, мов на гарячий черинь сів, йому не випадало ніяк цю мову Драгоманова обірвати та сказати відверто, що жодним твором Вовчка не має ані наміру, ані бажання тепер перейматися; завше прудкий на слово, він цього разу волів ліпше промовчати» [24, с. 139]. Після цієї зустрічі Пантелеймон був розтривожений і мав багато не потрібних йому новин про «вовчка», якого він вигадав. Розуміємо, що письменник, зображуючи подібні невеличкі міні-спогади, втілені на папері, додатково розглядає необхідні йому риси особи. Щоб зрозуміти, яке місце відведено головному герою в романі, треба створити необхідні умови, в яких будуть задіяні інші персонажі. Власне, що і зробив І. Корсак: підтвердив думки з приводу його ненависті до Марковички.

Образ Віктора Забіли вписаний у роман фрагментарно й абстрактно. Зі слів П. Куліша дізнаємось, що коли його кинула Марко Вовчок й поїхала за кордон, він вирішив відвідати такого ж товариша «по горю» Віктора Забілу. Мабуть, П. Куліш не знав наслідків історії з одруженням на сестрі

Олександр Любою, тому б і не звертався до друга Сашуні й сусіда сім'ї Білозерських за підтримкою. Ось як І. Корсак писав про В. Забілу: «Ім'я собі Віктор Забіла здобув тими настоянками, рецептів яких надбав неймовірну кількість: вони могли веселити душу, а могли у мрійливість вкинути, змусити мов ненароком, згадати літа молоді та щемливе, хай призабуте навіть, перше кохання...» [24, с. 146]. Згадує письменник слова П. Куліша, які він на емоціях вимовив про Забілу: « – Це в нас був би другий Гоголь, що, може, до того – Гоголь український» [24, с. 147]. Проте були й сварки між ними, якимось Куліш висунув твердження, що «вірші Забіли творені «циганською мовою»» [24, с. 147]. В «Історичному оповіданні» П. Куліш дає таку йому характеристику: «Це людина національно свідомою і талановитою, але «великий не дурень випити», що довело до руїни його маєтку», назвав «хуторною проявою» [16, с. 96]. Такими неоднозначними були взаємини цих двох письменників.

Іншим чином доля познайомила академіка, видавця, поета, критика й редактора журналу «Современник» Петра Плетньова й П. Кулішем. Працюючи в Петербурзькій гімназії, молодий Куліш, жив у домі Плетньова. Останній сам запропонував йому пожити в себе. Проживання у Плетньових сповнене теплих і сонячних відчуттів, адже тут він познайомився з донькою Плетньова Ольгою, у щоденнику він записав: «Она мне нравилась, и я чувствовал, что могу к ней пристраститься. Надо вести себя как можно благоразумнее» [24, с. 13]. Хоча, зазіхнувши на честь доньки свого благодійника, вважалося б образою не лише доньки й батьку.

П. Куліш у кожній любовній пригоді шукав самоствердження. З ким тільки йому не приписували романі: із Манею де Бальмен, і Лесею Милорадовичівною, Марком Вовчком, Параскою Глібовою, Ганною Ренталь. Усі стосунки з жінками були платонічними. Роман із Милорадовичівною тривав із 1856 до 1860 рр. теж носив статус платонічного. Щодо стосунків із Марією Вілінською, то вона зачарувала П. Куліша прозою. Він був безтямно закоханий у жінку, яка прагнула свободи й визнання.

Чернігівський роман із вродливою Параскою Глібовою, дружиною байкаря Л. Глібова, розпочався 1860 р. і завершення припало на 1862 році. Відомо, що П. Куліш, за словами В. Домонтовича, не вмів любити й не любив, а його любовні походеньки підвищували його гордість і власну вагомість.

У Полтаві письменник познайомився з молодою вродливою жінкою. Це була Ганна Ренталь («Козявка» – так її називали рідні). Це був справжній роман у листах. На них тоді була мода. У Ренталь був закоханий Олександр Кониський, проте перевагу вона віддала Пантелеймону, зустрівшись із ним навесні 1861 р.

У віці п'ятдесяти років П. Куліш за кордоном познайомився з молодим вченим І. Пулюєм. Відомо, що на запрошення Кулішів той приїхав на хутор Мотронівка (П. Куліш перейменував його на Ганнину пустинь, проте після смерті письменника дружина перейменувала його на Кулішівку). Протягом кількох тижнів гостював І. Пулюй. Цих двох видатних людей об'єднало прагнення зробити щось задля просвіти народу. П. Куліш спеціально вивчив староеврейську мову, щоб перекласти Святе Письмо, а допомагав йому І. Пулюй. Приблизно тринадцять років пролежав на хуторі рукописний переклад Святого Письма, поки хутір не згорів. Листування з І. Пулюєм було щирим, адже Олександра Куліш була хрещеною матір'ю його дітей. Саме їй І. Пулюй звирявся їй щодо подальшої долі перекладу Святого Письма: «У квітневому листі за 1901 р. до О. Куліш учений роздратовано згадував, що вже понад три роки триває тяганина з виданням Святого письма» [53, с. 58].

Листування з І. Шрагом – адвокатом і розбудовником української держави, займає не останнє місце в епістолярній спадщині письменниці. Його ім'я стоїть в одному рядку із М. Грушевським, О. Лотоцьким, Є. Чикаленком та іншими. Він був дуже розумним, щирим чоловіком. Про стосунки Іллі та Олександри ми дізнаємось від імені автора. Олександра Михайлівна звиряла йому те, що не могла розповісти чоловікові та отримати пораду.

Відомий політичний і громадський діяч, до того ж публіцист і поет Микита Шаповал заступився перед критиками за Ганну Барвінок і її стиль, який вона нібито наслідувала від Марко Вовчок. І. Корсак відтворив короткі свідчення про це: «Особисто я цього погляду не поділяю, – перечив він. – Бо в тій асиметрії будівлі бачу одну з кращих рис художнього реалізму. Мова тече як річка: вихлясто, з закрутами і бічними одхилами, широкими плесами. Стоїть або вузькою смужкою простягається. Асиметрія та мені подобається...» [24, с. 38].

Згадується й В. Білозерський – брат Лесі (як її називали члени родини). За фахом був редактором і журналістом. Також відомий як співавтор статуту Кирило-Мефодіївського товариства. Редагував журнал «Основа», в якому на той час друкувалися Ганна Барвінок, Марко Вовчок, Т. Шевченко й інші. Василь часто привозив із собою «виводок спудейский» [24, с. 6], щоб сестра мала змогу спілкуватися із найрозумнішими представниками української культури, водночас підбираючи собі чоловіка.

Справжньою підтримкою для Кулішівни була її сестра Надія. Олександрю Куліш розраджувала й О. Пчілка. Остання підтримувала Ганну Барвінок, коли «гарячий Панько» зраджував їй з Марко Вовчок і неодноразово у товаристві негативно відгукувалася про Марковичку.

Будучи знайомими «заочно», в О. Куліш сформувалося ставлення до С. Єфремова. Згодом воно змінювалося від негативно забарвленого тону до пом'якшених стосунків (після написання С. Єфремовим схвальних відгуків на твори П. Куліша). І. Корсак жваво відтворив діалог Ганни Барвінок і С. Єфремова, коли вони були представлені один одному.

У посмертній згадці С. Єфремов висловився: «В особі небіжки зійшла в могилу остання заступниця того славного покоління на Україні, що на власні очі бачило первістки нашого національного відродження, перші проблески української думки, первоцвіт нашої поезії» [16, с. 70]. Знаємо, що С. Єфремов ще за життя письменниці порівнював її творчість з Марко Вовчок. На його думку, Ганна Барвінок копіювала творчу манеру Марковички. Звісно, що такі

висновки були сформульовані під впливом власних упереджень і обмеженості соціологічної критики тих часів.

Відомо, що П. Куліш написав «Історичне оповідання», яке вирізняється з-поміж інших його творів, автобіографічністю. В ньому П. Куліш згадав про «1846-й рік був роком «вершин і низин», щастя і горя. Це – zenit слави Шевченка, щастя Куліша (його одруження з Олександрою Білозерською) і – арешт обох національних письменників України» [13, с. 95]. Різним було ставлення П. Куліша до Т. Шевченка.

Зав'язались дружні стосунки у П. Куліша з Я. Головацьким у 1858 році, одразу після повернення його з подорожей європейськими країнами. Поєднувала їх співпраці в галузі національної освіти. Я. Головацький, судячи з витримок із листів, був стриманою людиною й просив свого часу Куліша допомогти упорядкувати хрестоматію новітньої української літератури. До речі, у листах до П. Куліша вдавався до «кулішівки». Листування завершилося одразу після того, як Куліш розпочав працювати у Варшаві.

У романі подаються витримки листів Ю. Романчука до дружини П. Куліша. Ю. Романчук – відомий політичний діяч, який розпочинав свій шлях із громадської діяльності. Був співзасновником Товариства ім. Т. Шевченка, творець «Нової ери» та Національно-демократичної партії на Галичині. Прагнув урівняти у правах галицьких русинів, їхню мову та культуру з Австро-Угорськими громадянами. Листування Ю. Романчук і О. Куліш носить поважний характер з відтінком вдячності.

Автор через судження інших персонажів розкриває образ Леоніда Глібова. Знаємо, що він був глибоко релігійною людиною, дуже вихованою і делікатною. Кореспонденцію дружини Л. Глібов не насмілювався розгортати, а тим більше читати. Тому, коли П. Куліш надсилав любовні листи до Параски, вірний слуга передав один із таких листів Л. Глібову, наче він був йому адресований. Ось тоді розкрилася історія зради дружини. Незважаючи на складні стосунки Л. Глібова з П. Кулішем, І. Корсак використав реальні

факти, які свідчать про те, що Л. Глібов у найтяжчі часи звернувся за допомогою до П. Куліша, проте допомоги не отримав.

Марко Вовчок у творі відведено окремий розділ. Жінка, яка руйнувала життя Ганни Барвінок, дозволяла думати П. Кулішу, що вона приймає його залицяння, а натомість лише гралась його довірливістю й тягнулась до менш егоїстичних митців. Сторінки про Марко Вовчок і її коханих чоловіків пронизані глибоким сумом. Вона просила пробачення в Олександрі Куліш після того, як зрозуміла, що то була Божа кара, а птах, вимислений І. Корсаком, лише підтверджував здогадки: «В момент якийсь вони зустрілися, і видалося Марії Олександрівні навдивовижу той погляд знайомим; видалося навіть, що птаха глузливо на неї глипнула, мов сказати хотіла: «Ну що? Маєш?..» [24, с. 187].

Виокремити персонажів у романі не складно. Набагато важливіше зрозуміти їхню роль у становленні й формуванні головних персонажів. Фактично через епістолярну спадщину Ганни Барвінок вміло прописані й домислені зустрічі Пантелеймона і Олександрі з відомими представниками суспільно-громадського життя Галичини. Тож важливість другорядних персонажів є беззаперечною.

3.3. Епізодичні персонажі як результат авторського вимислу

Життя Ганни Барвінок і Пантелеймона Куліша наскрізь пронизане фактами, які є як загально-, так і маловідомими. Письменник повністю занурює нас у фактографічні епізоди роману (листи, спогади, висловлювання). Звісно, для створення цікавого образу особи І. Корсак змушений був удаватися до вимислу, щоб урізноманітнити відому інформацію. Тим більше художня біографія базується на опозиції факт / вимисел. І. Корсак, як письменник сучасної історичної прози, намагався поглибити й, можливо, зацікавити реципієнтів своєю історією про Ганну Барвінок. Художні образи, які було вимислено, не спотворюють образ

конкретної особи, а надають їй додаткових відтінків. Вони, зазвичай, є співавторами письменника.

Перебуваючи на хуторі, Олександра Михайлівна могла записувати оповідки-історії своїх наймитів. Найбільш цікавою була оповідачка Килина, від якої Ганна Барвінок записала історію, що започаткувала серію побутових картинок-оповідей із народного життя. І. Корсак, змальовуючи Килину, показує її жвавість і гаму емоцій: «Вельми вмiла оповiдати Килина, захоплюючись час від часу і сплескуючи з того долонями, а ще віями часто, мов з переляку, кліпаючи: оповiдала вона про вовкулакiв і знахарiв, таємниче зiлля, що приворожить любого, і злого свекра, що в вужа мiг перекинутися» [24, с. 47].

Вигаданим є образ старої ворожки: «Пацьорами рясно обвiшана, зi зморхлим, як халява поношеного чобота, обличчям, вся сива, навiть бiла...» [24, с. 15]. На її плечі сидiла ворона, «з дивовижним рiдкiсним оперiнням – така ж бiла, як її господиня» [24, с. 15]. Вона напророчила Олександрi: «Щастя твоє навпiл перемiшане iз нещастям, радiсть велику знатимеш i таку ж гiркоту, а помреш на соломi в чужому доми, на долiвцi сирiй та холоднiй...» [24, с. 16]. Насправдi доля Ганни Барвінок так i закінчилась, проте жодна ворожка їй не загадувала на майбутнє. Образ ворожки на початку твору, коли молода дiвчина ще не знає, як складеться її життя з Пантелеймоном, символiзував перший тривожний знак. Протягом життя письменниця не раз згадувала слова ворожки.

У назві роману фiгурує образ Соломонового персня. З iсторiї-марення Ганни Барвінок розумiємо, що зображуючи картину за картиною, письменник вiдтворює сцену нагородження невідомих особистостей, якi гiднi носити її каблучку: «За мужнiсть в оборонi Української Народної Республiки особистим перснем Ганни Барвінок, як символ незнищенностi української iдеї, нагороджується...» [24, с. 219]. Цей уявний перстень уособлює тяжку долю, яку обрала Ганна Барвінок, щоб бути всiм для Пантелеймона Кулiша. Її ноша – це i є той перстень.

Символічними є в романі образи груші й зозулі. У народній пам'яті, груша була втіленням сумного життя молодої дівчини, її самотності. Груша росла під вікном Сашуні в батьківському домі. На цій груші любила сидіти зозуля, що кувала роки Олександрі: «...зозуля заповзялася накувати дівчині щонайменше, як у біблійного Ноя, літ» [24, с. 6]. Зозуль вважають провісницями сумного життя й нещастя. Наміри цих двох звершилися: Сашуня жила у нещасливому, але налагодженому спільною працею шлюбі, де не було маленьких дітей, а був великий хлопчик і звали його Пантелеймон Куліш.

Весільна квітка, яку подарувала Сашуня Білозерська Т. Шевченку, стала символом «випробовувань великих житейських» [24, с. 30]. Олександра і всі присутні на весіллі гірко зітхнули, бо це погана прикмета.

Оніричні мотиви є додатковими вкрапленнями, в яких зображені вигадані образи-символи. Передаючи холотропний стан у творі, письменник увиразнює літературні образи, стилізує художній текст. Сни виконують прогностичну функцію і саме людині обирати: вірити їм чи ні. Перед смертю дитини (знаходилася ще в утробі матері) Олександрі наснився занадто реалістичний сон: вона йшла садом, «між тим за спиною, спершу ледь чутно, а потім усе чіткіше чувся біг звіра якогось, тупіт важких лап» [24, с. 22]. То був вовк, який лапою боляче вдарив її в живіт, а прокинувшись, вона відчула біль: і зрозуміла, що дитину вона втратила. Після смерті дитини Олександра бачить незвичайні сни. Якось їй наснився сон, в якому вона йшла на прощу, а позаду неї йшов її ангел-охоронець. О. Куліш зрозуміла без підказок, яка тяжка ноша її чекає.

Схожий сон наснився П. Кулішу: «Пантелеймон був левом: справжнісіньким, хоча й вельми молодим, з гладенькою лискучою шерстю і пружними лапами, що наливалися невідпорною силою ледь не щодня, з кігтями, що стрімко гостроти набували та моці, і з загривком, що жахатиме до паралічу колись звірину» [24, с. 90]. Проте молодий лев знає, що він вівця, коли дізнався правду, він гордо заявив, що він лев. Називаючи П. Куліша

левом, І. Корсак порівнює звірину самотність лева (цар серед звірів) із літературною самотністю П. Куліша серед іншої інтелігенції. Милорадовичівні він зізнавався: «Ви не знаєте, що я один на світі: мене ніхто не розуміє» [24, с. 91]. І. Корсак порівнює його з «заблуканим мандрівником у дрімучому лісі, де так складно продиратися чагарями...» [24, с. 91]. Молодим левом, зрозуміло, що був Панько, а досвідченим його оточення, яке бажало вчити молодого, але він не корився їм. Історико-біографічний твір – це непоширене явище в українському літературному процесі. І. Корсак зумів точно змалювати стосунки подружжя Кулішів, їх оточення, яке впливало на Пантелеймона та й він не забував про суспільство. Крім реальних історичних персонажів (В. Аксакова, М. Вовочок, Л. і П. Глібови, М. Драгоманов, М. Євшан, С. Єфремов, В. Забіла, М. Костомаров, А. Крагельська, М. Лисенко, З. Недоборовський, І. Пулюй, О. Пчілка, Ю. Романчук, Т. Шевченко, І. Шраг й ін.) у художнє полотно вплетені вигадані епізодичні (служниця Килина, ворожка, її ворона, вовк, лев, янгол-охоронець). Тому можна зробити висновок, що архівні матеріали були дбайливо зібрані, опрацьовані письменником й доповнені авторським вимислом.

Отож, у процесі написання історико-біографічного роману письменники не можуть оминати вимислу, оскільки реальна інформація не має обмежувати художню довершеність твору. І. Корсак поповнив сучасну українську історичну літературу своїми романами, що стали активним явищем літературного процесу. Це вже стала стильова манера, яка розпізнається у його творах.

ВИСНОВКИ

З огляду на те, що в історико-біографічному романі поєднуються документальність, знакові особистості, концептуальність письменницького задуму, вважаймо, його синтетичною формою. Художня система біографічного твору включає реальних історичних осіб – це люди з різних сфер суспільно-політичного чи культурно-мистецького життя, які можуть набувати неоднакових біографічних інтерпретацій із-за наявності документальних свідчень.

На початку ХХ столітті зародився інтерес дослідників до вивчення біографій видатних осіб, тому постала необхідність у дослідженні художньої біографії. Це сприйняття історії особи письменником і трансформація її разом із вигаданими моментами у текст іншого ґатунку. Поряд із терміном «художня біографія» у сучасному літературознавстві вживають термін «літературна біографія». Вивчаючи біографічні матеріали, письменники заглиблюються в життєві перипетії особистості, не уникаючи домислу, висувають власні припущення щодо тієї чи тієї події, обґрунтовують важливість діяльності історичної персоналії.

Жанрові маркери історико-біографічного роману застосовуються письменниками в залежності від опрацювання ними історичних джерел. Такі елементи, як асоціативність, темпоральні проміжки, наявність автора, свідчать про те, що автори наснажують художній твір ідейно й естетично, проте не забувають про час і епоху. Невід'ємними елементами оповіді в такому творі є домисел і вимисел, історична й художня правда – це константи, про які необхідно пам'ятати в історико-біографічному творі. І. Корсак гармонійно поєднав у романі як документальні матеріали, так і зобразив потаємні глибокі відчуття історичних осіб. Автор не грався в історика, а художньо інтерпретував історію, переосмислював факти життя видатних осіб.

Письменник вибудував дві фабульні лінії за участю історичних дійових осіб, вказуючи на те, що їхні долі перетинались між собою: головної героїні – Г. Барвінок і її чоловіка – П. Куліша. До них дотичними є дискретні лінії, які представлені другорядними персонажами (Марко Вовчок, В. Забіли, М. Костомарова, сестри Надії, Т. Шевченка та ін.).

Автор зосередив увагу на історичній постаті – О. Білозерській-Куліш (відомій під псевдонімом – Ганна Барвінок). І. Корсак вирішив спростувати думки про те, що вона була лише дружиною геніального П. Куліша, його тінню. Цікавою є форма оповіді від імені головної героїні, що дозволило проникнути в психологію жіночого світу. Важливе місце в зображенні жінки й передачі її внутрішнього стану має опис її зовнішності. Характерною рисою, яка підкреслює достовірні свідчення біографії письменниці, є введення в текст роману її особистої кореспонденції з відомими представникам Галичини, спогадів її сучасників, чоловіка, сестри Надії.

Головні герої О. Куліш і П. Куліш показані у взаєминах з іншими історичними персонажами. Здебільшого ця лінія стосується П. Куліша, меншою мірою – Г. Барвінок. І. Корсак вміло розмежує в образі головної героїні дві іпостасі – Олександри Куліш та Ганни Барвінок. Перша була вірною й терплячою дружиною, а друга – письменницею, яка оповідала про жіноче життя. Автор психологічно умотивовує їхні вчинки, зображує крізь призму радощів і переживань, однак не подає цілісних портретних описів. Родина Білозерських – брати й сестри головної героїні, її матір відтворено максимально правдиво. Образ П. Куліша розкривається у листах із Д. Каменецьким, П. Глібовою та з іншими жінками, до яких він був прихильний.

Інших історичних персонажів зараховуємо до другорядних, орієнтуючись на епістолярну спадщину зображених активних учасників листування з Г. Барвінок (М. Лисенко, І. Пулюй, Ю. Романчук, І. Шраг й ін.). Спорадично трапляються відгуки, спогади, думки М. Вовчок, Б. Грінченка,

М. Драгоманова, С. Єфремова, М. Шаповала та ін. Вони створюють панораму культурно-мистецького життя другої половини ХІХ століття.

Історичні персонажі – важливі особи під час вираження авторської суб'єктивності. Зображенню їхнього світовідчуття письменник приділив значну увагу. Очевидно, що змальовуючи Г. Барвінок, автор у новому ракурсі висвітлював інтелектуально-емоційну напругу, яка переповнювала жінку, давав виразну характеристику письменниці. Краще зрозуміти багатозначний характер П. Куліша допомагають авторські свідчення й численні листи, спогади його сучасників. І. Корсак не прагнув показати П. Куліша як ідеального сім'янина та громадського діяча. За допомогою контрастів автор створює органічний, наближений до правдивого, портрет П. Куліша. При цьому, йдучи більше за документальними свідченнями, ніж за власною вигадкою. Доволі органічними є в тексті авторський домисел і вимисел, які сприяли реалізації письменницького задуму (це стосується зображення ворожки, білої ворони, пророчих снів і видінь).

Специфіка моделювання персонажів твору полягає в психологічному портретуванні головних героїв, а також у допоміжній ролі спогадів, листів, цитат і т. ін. Цей та інший матеріал використовується для передачі колориту доби, розгортання образів в історичному часі та просторі. Важливе значення відіграє суб'єктивізація історичного матеріалу задля зображення внутрішнього світу героїв роману. Символічного звучання набувають вигадані образи та персонажі, які допомагають простежити за еволюцією становлення зовнішнього й внутрішнього світу письменників.

Роман І. Корсака належить до історико-біографічних творів. Письменник уможливив повноцінні, переконливі образи через показ їхнього психологічного світу, громадської, письменницької діяльності, особистого життя в різні роки. За допомогою вкраплень цитат і листів у романі створюється панорама громадського й культурного життя суспільства та її активних учасників, що допомагало змоделювати характеристики історичних і вигаданих персонажів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверинцев С. Категории поэтики в смене литературных эпох. *Аверинцев С. Историческая поэтика. Литературные эпохи и типы художественного сознания*. Москва : Наследие, 1994. С. 3–89.
2. Акіншина І. Жанрово-стильові особливості художньо-біографічної прози 80–90-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Дніпропетровськ, 2005. 19 с.
3. Акіншина І. Художня біографія: вчора, сьогодні, завтра. *Нова філологія*. 2001. № 2 (11). С. 103–110.
4. Бандура О. Теорія літератури : посіб. для вчителя. Київ : Радянська школа, 1969. 286 с.
5. Баран Є. Українська історична проза другої половини ХІХ – початку ХХ ст. і Орест Левицький. Львів : Логос, 1998. 144 с.
6. Більбат С. Іван Корсак: «Така повноводна річка – українська література...». *Літературна Україна*. 2011. 17 лютого (№ 7). С. 14.
7. Бондаренко Ю. Вивчення образів-персонажів на основі стандартної літературознавчої схеми. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2015. № 4. С. 19–22.
8. Галич О., Дацюк О., Мороз Л. Художня біографія: проблеми теорії та історії : монографія. Рівне : РДПІ, 1999. 94 с.
9. Галич А. Від портрета до портрета: «Перстень Ганни Барвінок» І. Корсака. *Портрет у мемуарному та біографічному дискурсах: семантика, структура, модифікації* : монографія / за наук. ред. О. Бровко. Старобільськ : Видавництво ДЗ «Луганський нац. ун-т імені Тараса Шевченка», 2017. С. 315–339.
10. Григоренко С. Іван Корсак як романіст і новеліст. *Літературна Україна*. 2013. 26 грудня (№ 50). С. 3.

11. Данильченко І. Трансформація життєвої правди у художню у творах української художньої біографії : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Дніпропетровськ, 1997. 22 с.
12. Дацюк О. Особливості жанрової еволюції сучасної художньої біографії : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Рівне, 1997. 16 с.
13. Денисюк І. Жанрово-стильові атрибути «Історичного оповідання» Пантелеймона Куліша. *Літературознавчі та фольклористичні праці* : у 3 т. Львів : ЛНУ, 2005. Т. 1 : Літературознавчі дослідження. С. 94–97.
14. Дженталь О. «Прекрасна блондинка» Ганна Барвінок навек підкорила великого поета. *Хортиця*. 2013. № 3. С. 49–50.
15. Єременко О. Літературний образ у силовому полі синкретизму : на матеріалі української прози другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Київ : Вид. «Євшан-зілля», 2008. 320 с.
16. Єфремов С. Ганна Барвінок (Олександра Михайлівна Куліш). *Personalia : Публіцистика 1899–1917 років («Значущі Інші : статті, посвяти, силуетки, некрологи, рецензії, полеміка)* : в 2 т. / упоряд. С. Іваницька. Запоріжжя–Херсон : Грінь Д. С., 2016. Т. 1. С. 70–75.
17. Заверталюк Н. Специфіка жанру твору Павла Загребельного «Кларнети ніжності». *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки». 2013. № 2 (6). С. 265–270.
18. Кіт О. Художні особливості літературної біографії : Іван Кошелівець. «Жанна д'Арк». *Вісник Львівського університету*. Серія : іноземні мови. Львів : ВЦ «ЛНУ ім. Івана Франка», 2011. Вип. 18. С. 128–136.
19. Клеймьонова І. Жанр літературного портрета: природа, поетика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Луганськ : ВДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 20 с.
20. Козак С. Іван Корсак: «Непросто передати дух давнини». *Літературна Україна*. 2010. 25 березня (№ 11). С. 6.
21. Колесник Г. Модифікації жанру біографії у творчості Пітера Акройда : автореф. дис ... канд. філол. наук : 10.01.04. Київ, 2008. 20 с.

22. Копистянська Н. Аспекти вивчення художнього часу в літературознавстві. *Радянське літературознавство*. 1988. № 6. С. 11–19.
23. Короненко С. Константа в історичній прозі: ювілейні штрихи до портрета Івана Корсака. *Літературна Україна*. 2011. 15 вересня (№ 35). С. 10–11.
24. Корсак І. Перстень Ганни Барвінок : роман. Київ : Ярославів Вал, 2015. 248 с.
25. Коскін В. «Води і землі незнищенна пам'ять». *Демократична Україна*. 2010. 03 грудня. С. 17.
26. Кулик А. Біографічна проза В. Врублевської в аспекті жанрових домінант. *Питання літературознавства*. Чернівці : ЧНУ імені Юрія Федьковича. 2013. № 87. С. 396–403.
27. Куцик О., Колечко М., Попадинець І. Портретний опис як засіб осягнення характеру літературного героя (на матеріалі повісті К. Паустовського «Море»). *Молодь і ринок : щомісячний науково-педагогічний журнал*. Дрогобич : ДДПУ імені Івана Франка. 2011. № 7. С. 88–92.
28. Лавринович Л. Біографічний час митця в сучасній художній прозі («Маски опадають повільно» С. Процюка, «Бути Босхом» А. Корольова). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2014. № 19 (296). Філологічні науки. Літературознавство. С. 75–80.
29. Лексикон загального і порівняльного літературознавства / за заг. ред. А. Волкова. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 636 с.
30. Марінеско В. Жанр літературної біографії у фокусі дослідницької уваги: здобутки та перспективи наукових пошуків. *Держава та регіони*. Запоріжжя : КПУ, 2014. № 1–2 (36–37). С. 20–24.
31. Меншій А. Романи Юрія Хорунжого і українська історико-біографічна проза 60–90-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Київ, 2003. 22 с.

32. Моклиця М. Художній образ як психологічний тип. *Філологічні студії*. Луцьк, 1999. № 3. С. 52–56.
33. Мороз Л. Об'єктивне і суб'єктивне у жанрі літературної біографії : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Київ, 2000. 16 с.
34. Наєнко М. Інтим письменницької праці. 3 лекцій про специфіку літературної творчості. Київ : Педагогічна преса, 2003. 280 с.
35. Назарова Г. Форми вираження авторської свідомості у біографічному творі (С. Процюк «Маски опадають повільно», В. С. Моем «Місяць і мідяки»). *Філологічні студії*. Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2013. Вип. 4. С. 205–209.
36. Нікіфорчук С. Автобіографія, біографія, мемуари як основні типи художньо-документальної літератури: диференціація понять. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/6175/1/.pdf> (дата звернення 23.05.2019).
37. Новик О. Художня інтерпретація біографії видатних історичних осіб у повістях Тараса Шевченка. *Studia Methodologica*. Тернопіль : ТНПУ, 2014. Вип. 39. С. 184–191.
38. Оленівська Л. Жінка з іменем квітки. *Українське слово*. 2011. 06–12 липня (№ 27). С. 16.
39. Пилипенко О. Ганна Барвінок: тематичний спектр. *Сучасність*. 2006. № 2. С. 145–151.
40. Подзігун В. Творчість Ганни Барвінок в українському літературному процесі другої половини ХІХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ : Логос, 2006. 19 с.
41. Роман про «двох Кулішів»: [презентація нового роману І. Корсака «Перстень Ганни Барвінок»]. *Слово Просвіти*. 2015. 26 лют. – 4 бер. (№ 8) С. 15.
42. Савенко І. Жанрово-стильові особливості біографічного роману-пошуку : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Тернопіль, 2006. 20 с.

43. Савкова Л., Ковальчук Л. Художественная биография в контексте жанровых модификаций биографической прозы. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Філологічні науки. Кам'янець-Подільськ : Аксіома. 2012. Вип. 30. С. 255–259.
44. Сент-Бёв Ш. Литературные портреты. Критические очерки. Москва : Художественная литература, 1970. 583 с.
45. Скарнарина О. Особистісне і документальне в мемуарній і біографічній прозі (на матеріалі української літератури кінця ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Тернопіль, 2007. 20 с.
46. Слабошпицький М. Романіст на стаєрській дистанції: Іван Корсак у пору творчого рівнодення. *Літературна Україна*. 2016. 15 вересня (№ 35). С. 7.
47. Слабошпицький М. 3 найзагадковіших постатей історії : [про І. Корсака]. *Літературна Україна*. 2013. 20 червня (№ 25). С. 4.
48. Слабошпицький М. Рятівниця Пантелеймона Куліша: Іван Корсак представив роман «Перстень Ганни Барвінок. URL : <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/ryativnysya-panteleymona-kulisha> (дата звернення 23.05.2019).
49. Сюдюков І. Беатріче з хутора Мотронівка. Життя Ганни Барвінок. *Пам'ять століть*. 2008. № 3. С. 93–96.
50. Татаренко А. «Вечеря у святої Аполлонії» Мілети Продановича як постмодерна біографія. *Вісник Львівського університету*. Сер. філологічна. 2009. Вип. 48. С. 92–97.
51. Томчук Л. Ідеологічна парадигма творчості Ганни Барвінок. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : зб. наук. праць. Серія : Літературознавство. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2010. Вип. 14. С. 171–175.

52. Фаріон І. Листи Івана Пулюя як джерело історії перекладу Біблії. *Науковий вісник Чернівецького університету. Романо-слов'янський дискурс*. Чернівці : ЧНУ, 2016. Вип. 769. С. 56–61.
53. Фаріно Е. Введение в литературоведение : уч. пособ. Санкт-Петербург : Издательство РГПУ им. А. И. Герцена, 2004. 639 с.
54. Франко І. Зібр. тв. : у 50 т. Київ : Наук. думка, 1984. Т. 41 : З останніх десятиліть ХІХ ст. / ред. тому Н. Крутікова. 663 с.
55. Черкашина Т. Наративні особливості художньо-біографічної прози: автор і читач : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Тернопіль, 2007. 21 с.
56. Черкашина Т. Художня біографія і біографічні мемуари: взаємонакладання дискурсів (на матеріалі художніх біографій французьких авторів). *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність* : зб. наук. праць. / гол. ред. С. Ковпик. Кривий Ріг : ДВНЗ «Криворізький національний університет», 2015. Вип. 7. С. 139–148.
57. Черниш А. Модус художніх біографій М. Слабошпицького. *Питання літературознавства*. Чернівці : ЧНУ імені Юрія Федьковича. 2013. № 87. С. 396–403.
58. Якобчук Н. Листування І. Каманіна з Г. Барвінок про видання творів П. Куліша. *Київська старовина*. 2010. № 5. С. 140–159.
59. Anderson J. Biographical Truth. The Representation of Historical Persons in Tudor-Stuart Writing. New Haven ; London : Yale University Press, 1984. 263 p.
60. O'Grady M. Why Are We Living in a Golden Age of Historical Fiction? URL : <https://www.nytimes.com/2019/05/07/t-magazine/historical-fictionbooks.html> (дата звернення 28.04.2019).
61. Pinto V. De Sola. English Biography in the Seventeenth Century : Selected Short Lives. New York : G. G. Harrap, 1969. 237 p.